

ERFGOEDPROJECTEN OP SECUNDAIRE SCHOLEN

Een werkboek 'Buurten met erfgoed'
voor de leerkracht

INHOUDSTAFEL

04

Lees mij eerst!

1. Voor wie is deze leidraad bedoeld?
p. 4
2. Wat is Buurten met erfgoed?
p. 4
3. Wat betekent Buurten met erfgoed voor het secundair onderwijs?
p. 5

08

Wat moet ik weten vooraleer ik aan een project begin? (Zelf)kennis

1. Help, ik weet niet wat erfgoed is!
p. 8
2. Hoe past zo'n erfgoedproject in mijn opdracht?
p. 10
3. Buurten met erfgoed SO: Doe de zelftest: ben je klaar voor een erfgoedproject?
p. 12
4. Buurten met erfgoed SO: Stel scherp
p. 13
5. Stel een team samen
p. 16
6. Hoe maak ik mijn leerlingen warm voor erfgoed?
p. 17

19

Waarmee kan ik mij voeden?

Thema's, methodieken & coaching

1. Kies een thema. Maar waarom zou je?
p. 19
2. Hoe kies je een thema?
p. 20
3. Maak kennis met het persoonlijk erfgoed van je leerlingen
p. 22
4. Breng de schoolbuurt in kaart
p. 22
5. Ga op zoek naar meer informatie over je thema via externe hulpmiddelen
p. 23
6. Vraag hulp aan lokale erfgoedspelers
p. 24
7. Waarmee hou je best rekening bij het kiezen van een thema?
p. 24
8. Inspirerende thema's
p. 25
9. Coaching
p. 34

35

Hoe plan ik mijn werk in?

Projectmanagement

1. Schep orde in de chaos: het vogelperspectief
p. 35
2. Levenscyclus van een project
p. 36
3. Wat betekent dit concreet?
p. 36
4. Koken kost ook geld!
p. 38

39

Hoe bouw ik een netwerk op?

Contacten & adressenbestand

1. Pluk het laaghangend fruit eerst
p. 39
2. Ga zo breed mogelijk
p. 40
3. Erfgoedspelers actief over heel Vlaanderen en Brussel
p. 40
4. Regionale erfgoedspelers (enkel actief in specifieke regio's)
p. 42
5. Brusselse spelers
p. 43
6. Lokale spelers
p. 43

46

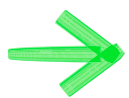
Bijlagen

1. De pilootscholen, schooljaren 2019-2021
p. 46
2. Lessuggesties: werken met erfgoed ten tijde van corona
p. 49
3. Planningstijdslijn en schema
p. 51
4. Artikel over de piloottrajecten Buurten met erfgoed, in *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*
p. 53
5. Interview met Poli Roumeliotis, regisseur Buurten met erfgoed, in *Erfgoed is*
p. 57
6. Interview met Barend van Heusden (Rijksuniversiteit Groningen), de bedenker van de theorie Cultuur in de Spiegel, in *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*
p. 63
7. Interview met Hester Dibbits, over erfgoedwijsheid, in *Erfgoed is*
p. 67

LEES MIJ EERST!

1. Voor wie is dit werkboek bedoeld?

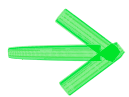

Dit werkboek is ontwikkeld voor leerkrachten die deelnemen aan een Buurten met erfgoed-traject en hiervoor een samenwerking aangaan met een procesbegeleider uit het erfgoedveld. In zo'n traject word je tijdens verschillende bijeenkomsten stap voor stap begeleid. Deze leidraad biedt een extra houvast bij het doorlopen van deze stappen, en dient dus in de eerste plaats als aanvulling bij deze procesbegeleiding.

Een Buurten met erfgoed-traject verwelkomt alle leerkrachten uit het secundair onderwijs, en dus lang niet alleen leerkrachten geschiedenis of Nederlands. Wie erfgoed (in de buurt van de school) beter leert kennen, ontdekt al snel dat erfgoed werkelijk aan alle domeinen van het leven en de samenleving raakt, en dat het evengoed te linken is aan aspecten van wetenschap, taal, techniek, enzovoort. Weet je als leerkracht chemie bijvoorbeeld niet hoe ook jij kan werken aan de sleutelcompetentie cultureel bewustzijn? We dagen je uit om het samen met collega's in een traject Buurten met erfgoed te onderzoeken. Erfgoed geeft je de mogelijkheid om je leerstof en lessen concreter en visueler te maken. Niet alleen leerlingen zullen verrast zijn met deze aanpak; ga er maar van uit dat je als leerkracht óók veel zal leren.

Elke leerkracht die erfgoed wil introduceren op school aan de hand van een project is vrij om deze leidraad als inspiratiebron te hanteren. Het maakt niet uit in welke richting of graad je lesgeeft. Deze leidraad is zo opgebouwd dat hij in elke context toepasbaar is.

2. Wat is Buurten met erfgoed?

Buurten met erfgoed is een traject op school waarbij leerkrachten samen met lokale erfgoedwerkers een erfgoedproject uitwerken in hun schoolomgeving. Het traject loopt een schooljaar lang: van bij de start, wanneer de leerkrachten kennismaken met erfgoed, tot en met het uitwerken van lessen en activiteiten voor leerlingen en de evaluatie. Tegelijkertijd komen leerkrachten in contact met (lokale) erfgoedwerkers en erfgoedorganisaties die hen kunnen ondersteunen bij de ontwikkeling van deze lessen en activiteiten.

De focus in een Buurten met erfgoed-traject ligt op participatie, cocreatie en kennisdeling met het oog op duurzaamheid, zodat erfgoed een blijvend element kan worden op school. De ontwikkeling van een dergelijke methodiek werd ingegeven door verschillende redenen: (1) het verhaal achter de eigen schoolbuurt wordt vaak onderschat of is onbekend; (2) de lesbronnen of beschikbare handboeken zijn zelden aan de eigen omgeving aangepast; (3) de meeste leerkrachten wonen zelf niet meer in de omgeving van de school.

Buurten met Erfgoed ...

- › leert kinderen en jongeren met andere ogen kijken naar hun directe (school)omgeving;
- › leert leerkrachten met andere ogen kijken naar de leerlingen en zichzelf;
- › leert kinderen en jongeren de eigen (school)omgeving 'lezen' en 'begrijpen';
- › versterkt kennis, vaardigheden en attitudes binnen en buiten de schoolmuren;
- › versterkt de kritische (zelf)reflectie;
- › stimuleert het bewaren en zorg dragen voor erfgoed;
- › haalt banden aan tussen de school en de eigen (school)buurt;
- › bevordert de betrokkenheid en het samenhorigheidsgevoel;
- › is dus gemeenschapsvormend;
- › bouwt mee aan een lokaal netwerk met duurzame samenwerkingen;
- › vergroot zo de sociale cohesie;
- › vergroot ook het respect voor de omgeving en diverse culturen;
- › past perfect in de leerdoelen van het onderwijs en de zestien sleutelcompetenties.

Net zo goed leren erfgoedwerkers in een Buurten met erfgoed-traject bij over onderwijs en wat ze als organisatie kunnen betekenen voor leerkrachten en leerlingen. Want Buurten met erfgoed is een partnerschap van organisaties uit zowel het domein van educatie en onderwijs als het domein van erfgoed, die allemaal geloven in de kracht van erfgoed als leermiddel voor de klaspraktijk.

3. Wat betekent Buurten met erfgoed voor het SO?

Buurten met erfgoed is al sinds het begin van de jaren 2000 een beproefde methodiek voor het lager onderwijs. Sindsdien gingen in verschillende gemeenten in Vlaanderen en Brussel heel wat basisschoolleerkrachten, vooral van de tweede graad, samen met hun klas aan de slag met het erfgoed dat aanwezig is in de buurt van de school. De reacties van de leerkrachten waren telkens zo positief, dat de stuurgroep Buurten met erfgoed wilde onderzoeken of de methodiek ook toepasbaar zou zijn voor het secundair onderwijs. En dat bleek wel degelijk zo te zijn!

Onze expertise werd gevoed door de uiteenlopende schoolprojecten uit de pilootfase (2019-2021, zie bijlage 1 voor een overzicht). Door hun deelname gaven deze zeer diverse scholen ons inzicht in hoe een project er idealiter kan uitzien. Beschouw dit echter niet als het alfa en omega. Erfgoedprojecten introduceren in secundaire scholen staat nog steeds in de kinderschoenen. Het experimenteren gaat voort.

Gebruik deze leidraad dan ook om op maat van de school een eigen erfgoedproject vorm te geven.

Wij geven in wat volgt onze ervaringen en lessen mee.

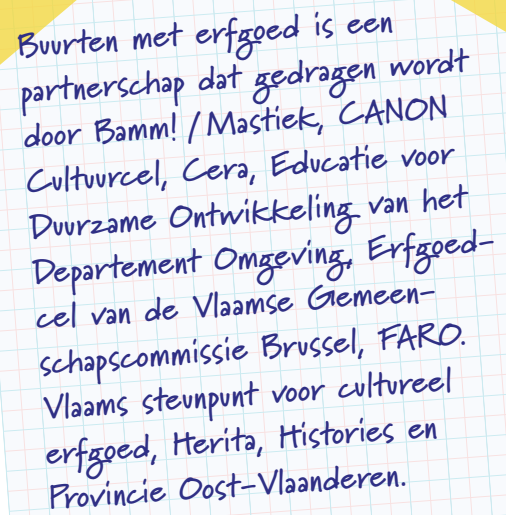
Aarzel niet om in de toekomst ook jouw ervaringen met ons te delen.

Zo leerden we dat een project een **veranderingsproces** is, hoe groot of klein het ook is opgevat. Iedereen die in een project stapt met meer ambitie dan een eendagsvlug zal onvermijdelijk veranderen. Er verandert iets in jezelf, in de ander, in je omgeving. Die verandering roept vaak weerstand op. Je gaat door allerlei emoties, leerbarrières en groeisputten vooraleer de eindstreep is bereikt. Vaak beseffen mensen niet dat een project een proces is en geen rechte lijn naar een einddoel. Je werkt met spanningsbogen en rustpunten. Maar vooral met mensen en collega's, die elk op hun eigen manier reageren op dit proces. Het is deze onderlinge interactie die een recept doet slagen of mislukken. Waarbij het niet halen van het beoogde 'eindproduct' nog geen mislukking van het proces is!

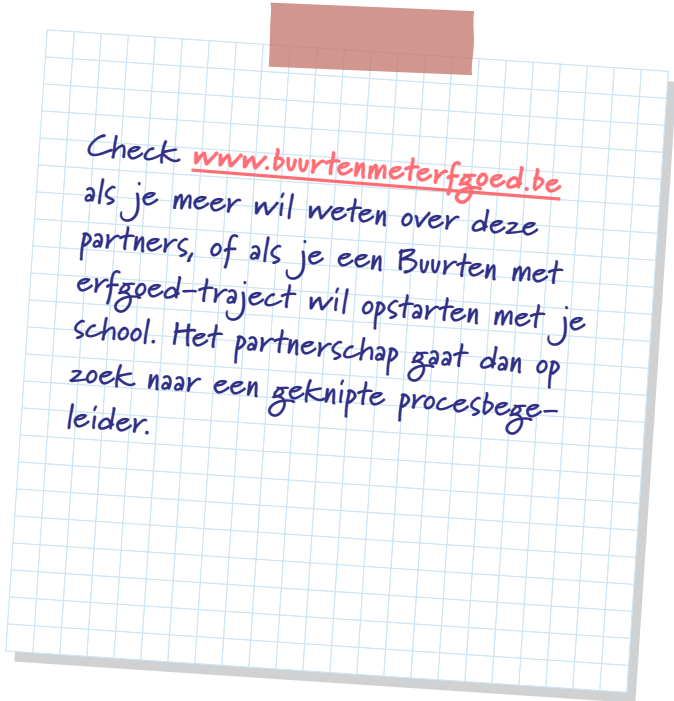
Kijk naar dit project als naar een avontuur, een uitdaging voor iets heel positiefs waar heel veel voldoening aan vastzit.

Hou rekening met onvoorziene omstandigheden. Zo heeft de komst van COVID-19 ons allemaal verrast gedurende de fase van de piloottrajecten. De pandemie heeft ons uitgedaagd om de grenzen van onze flexibiliteit op te zoeken. Dat scholen bereid waren om in deze context nog een 'nieuwigheidje' te proberen, is al een prestatie op zich. 'Waar een wil is, is een weg', zo luidt het spreekwoord, en dat geldt in deze context des te meer. Crisismomenten leggen een vergrootglas op sluimerende problemen. Zaken worden uitvergroot, dat is ook zo in een schoolse context. Een project kan proberen bepaalde dingen op te vangen, zoals gebrekkige communicatie in het leerkrachtenteam, een slecht inspectieverslag, geen leiderschap, conflicten met leerlingen of ouders ... maar het kan niet alles oplossen. Het kan wel voor een energieshift of voor de nodige teamgeest zorgen waardoor er meer ruimte vrijkomt om ook die onderliggende zaken aan te pakken. Het zet dus iets in beweging.

En het is precies die beweging die in de school in gang gezet wordt. De school en de leerkrachten zijn in die zin de motor van een erfgoedproject.

Buurten met erfgoed is een partnerschap dat gedragen wordt door Bamm! / Mastiek, CANON Cultuurcel, Cera, Educatie voor Duurzame Ontwikkeling van het Departement Omgeving, Erfgoedcel van de Vlaamse Gemeenschapscommissie Brussel, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, Herita, Histories en Provincie Oost-Vlaanderen.

Check www.buurtenmeterfgoed.be als je meer wil weten over deze partners, of als je een Buurten met erfgoed-traject wil opstarten met je school. Het partnerschap gaat dan op zoek naar een geknipte procesbegeleider.

Oudewijvenmolen (verjongingsmolen),
anoniem, ca. 1580-1600

Opschrift: recto midden boven, handge-
schreven: 'Hier worden oude wijven
wedrom jong gemalen'

<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COL-LECT.223666>

Over veranderingsprocessen gesproken: deze oude prent illustreert wat dat allemaal kan betekenen. We zien een molen waarin je oud binnengaat en jong weer buiten stapt. Uiteraard enkel voor vrouwen ... Erfgoed kan verrassen!

Trouwens, beelden zoals deze – allemaal erfgoed! – zijn niet alleen fijn om te gebruiken als illustratiemateriaal. Als leerkracht kan je ze ook gebruiken als aanknopingspunt om met je leerlingen in gesprek te gaan over een bepaald onderwerp of thema. Deze prent is afkomstig uit de Rijksstudio van het Rijksmuseum Amsterdam. Op deze website kan je naar hartenlust beelden bekijken en gebruiken. In deze leidraad kom je nog verwijzingen tegen waar je beeld- en ander erfgoedmateriaal kan terugvinden.

WAT MOET IK WETEN VOORALEER IK AAN EEN PROJECT BEGIN?

(ZELF)KENNIS

Dag leerkracht,

Je werkt in het secundair onderwijs en bent zot van erfgoed, maar je zoekt nog naar manieren om erfgoed te integreren in de klas? Of je kent er helemaal niets van, maar bent er wel al altijd nieuwsgierig naar geweest? Of je bent gewoon je handboek beu en wil via alternatieve manieren de leerdoelen halen? Je wil je schoolbuurt leren lezen? Je wil je leerlingen echt zien, met een frisse blik? Je wil ze warm maken voor erfgoed en samen met hen op verkenning gaan? Je wil uitbreken, buiten de lijntjes kleuren? Je snijdt bovendien graag zelf je brood? Dan ben je hier aan het juiste adres!

Opgepast! Dit document biedt geen mirakelformule, zoals de oudewijvenmolen. Dit werkboek biedt handvatten om zelf aan de slag te gaan. Alleen, maar liefst met collega's en met de hulp van externe experts. Of je nu al veel projecten hebt vormgegeven of nog een 'newbie' bent, deze leidraad zal je gidsen. Maar je moet wel zelf initiatief nemen. Zet dus die eerste stap. Wees een baanbreker en een pionier.

En aarzel niet om je ontdekkingen met ons te delen via stuurgroep@buurtenmeterfgoed.be.

1. Help, ik weet niet wat erfgoed is!

Erfgoed is alles wat een gemeenschap belangrijk vindt om te bewaren voor de volgende generaties. Erfgoed wordt beleidsmatig opgedeeld in drie categorieën: roerend erfgoed (voornamelijk objecten), onroerend erfgoed (voornamelijk gebouwen, landschappen) en immaterieel erfgoed (ontastbaar zoals rituelen, liedjes, gebruiken, dansen ...).

In erfgoedprojecten gaat het vaak om een combinatie van de drie types erfgoed. Bijvoorbeeld: een erfgoedproject over het erfgoed op de school zelf kan gaan over:

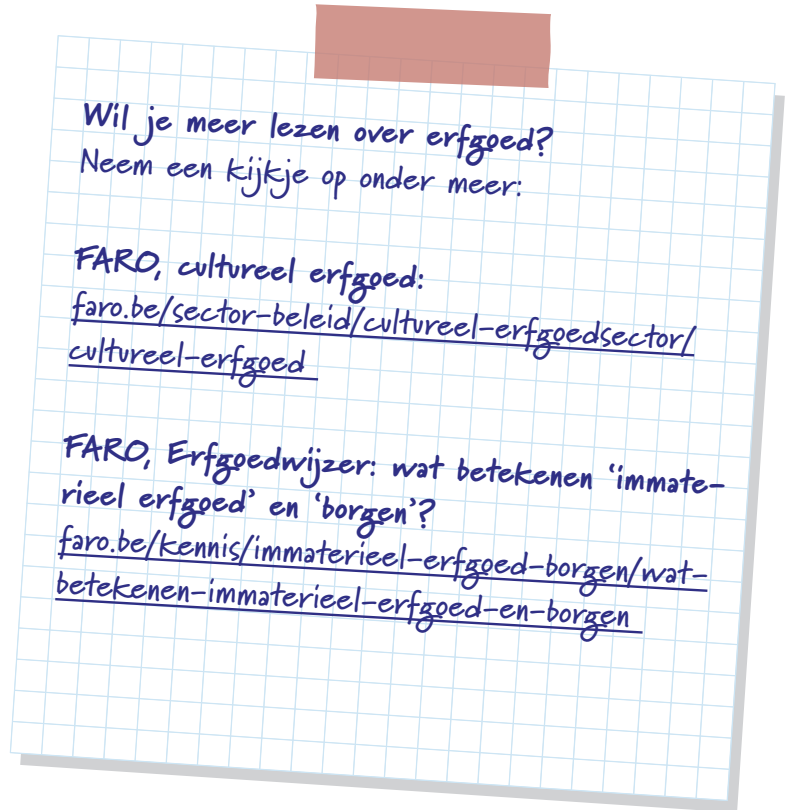
- › het gebouw (onroerend erfgoed);
- › het archief van de school (roerend erfgoed);
- › tradities zoals bijvoorbeeld Honderd Dagen (immaterieel cultureel erfgoed, afgekort als ICE).

Ga je liever digitaal op zoek naar welk erfgoed er te vinden is? Dan is [Geoportaal](#) je aanknopingspunt voor onroerend erfgoed, en [Immaterieel erfgoed in Vlaanderen](#) voor immaterieel erfgoed. Databanken specifiek over [reuzen](#), [feesten](#) en [tradities](#) vind je op de website van [Histories](#). [Art in Flanders](#) is dan weer een perfect vertrekpunt voor wie meer wil zoeken en vinden over kunsterfgoed. Wie vooral een zicht wil op wat er lokaal te vinden is, kan terecht in de beeldbanken van de [lokale erfgoedcellen](#) of kan op plaatsnaam zoeken in de [artikelen-databank](#) van [Histories](#). Via het [Archief voor Onderwijs](#) kunnen leerkrachten ook heel wat audiovisueel materiaal vinden dat erfgoed in beeld brengt.

Wil je je als leerkracht samen met je leerlingen verder inwerken in cultuur en cultureel erfgoed? Je kan samen aan de slag met de EDUbox Cultuur van VRT: [catalogus | VRT.be](#). In deze box krijg je meer uitleg over erfgoed als collectief geheugen, en kan je een boeiend filmpje over onder meer strip erfgoed bekijken.

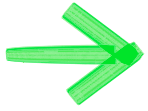
Je kan jezelf zo veel of zo weinig verdiepen in erfgoed als je zelf wil. Je kan evengoed gaandeweg samen met je leerlingen leren wat erfgoed allemaal inhoudt. En dat hoeft helemaal niet aan de hand van een theoretische uiteenzetting te zijn. Want Buurten met erfgoed reikt je graag de speelse methodiek 'Erfgoed voor dummies' aan om erfgoed te introduceren bij je leerlingen. Op [www.buurtenmeterfgoed.be](#) kan je deze bundel downloaden.

Naast Buurten met erfgoed zijn er nog andere voorbeelden van erfgoedprojecten en leermiddelen die voor onderwijs bedoeld zijn. Ook die projecten kunnen je extra inspireren:

- **Erfgoedredders:** Oost-Vlaamse leerlingen leren onroerend erfgoed in de buurt kennen.
Zie: <https://oost-vlaanderen.be/leren/onderwijs/erfgoedredders.html>
- **Jong redt Oud:** Limburgse jongeren gaan actief aan de slag met onroerend erfgoed in hun buurt.
Zie: <http://jongredtoudbe.webhosting.be>
- **De Tijdreizigers:** waar erfgoed en STEAM elkaar ontmoeten (in West-Vlaanderen).
Zie: www.detijdreizigers.be
- **Slimerfgoed:** slim aan de slag met schoolerfgoed!
Zie: www.slimerfgoed.be
- **Voor tal van lessen en ideeën** kan je een kijkje nemen op [Erfgoedwijs.be](#), de deelsite voor erfgoed op [KlasCement](#).
Zie: www.klascement.net/erfgoedwijs

2. Hoe past zo'n erfgoedproject in mijn opdracht?

Hoe past Buurten met erfgoed in de onderwijsdoelen/eindtermen/sleutelcompetenties in de A- en B-stroom (1e graad, aso, tso, kso, bso), in de finaliteit doorstroom (2e en 3e graad, aso, tso, kso), de dubbele finaliteit doorstroom/arbeidsmarkt (2e en 3e graad, tso/kso), de finaliteit arbeidsmarkt (2e en 3e graad, bso)?

Dat is natuurlijk de hamvraag: hoe kunnen we een erfgoedproject inpassen in het werkkader van de school en de leerkrachten?

In het secundair onderwijs zijn de leerdoelen (eindtermen) sinds enkele jaren geordend op basis van zestien sleutelcompetenties die voor alle leerlingen, ongeacht hun richting en graad, gelden. Je vindt hier alles over terug op de website van het Departement Onderwijs en Vorming: www.onderwijsdoelen.be.

Hoewel al deze sleutelcompetenties een goede kapstok kunnen zijn om een (erfgoed)project aan op te hangen, zijn er een aantal die in het oog springen omdat ze bijzonder goed aansluiten bij het thema erfgoed:

- › Burgerschap
- › Historisch bewustzijn
- › Leercompetenties
- › Zelfbewustzijn
- › Cultureel bewustzijn & culturele expressie

Een combinatie van deze sleutelcompetenties biedt heel veel mogelijkheden voor een erfgoedproject. Staar je hier echter niet blind op. Zoals gezegd zijn ze alle zestien geschikt om een erfgoedproject te dragen. Het is dan aan jou als leerkracht om de juiste 'lus' te vinden en de precieze leerdoelen te formuleren die je met je leerlingen in het traject wil bereiken.

In de pilootscholen bepaalde elke leerkracht zelf de doelen die voor zijn of haar vak het beste konden worden gerealiseerd met het erfgoedproject. Leerkrachten Nederlands, aardrijkskunde, PAV of levensbeschouwelijke vakken concretiseerden het project vanuit hun vakspecifieke eigenheid.

Een project geeft je de vrijheid om te experimenteren en zo manieren te ontdekken die in een schoolcontext kunnen werken. Stel onderzoekend leren centraal. Dat geeft je de ruimte om samen met je leerlingen op ontdekking te gaan.

Twee, drie, vijf ... vliegen in een klap!

Een illustratie van 'Het Dappere Kleermakertje', een van de sprookjes van de gebroeders Grimm. Afkomstig uit het boek van Andrew Lang (1889), *The Blue Fairy Book*.
Publiek domein via Wikimedia Commons

Beschouw een project op school niet als iets 'extra' maar gebruik het project ter vervanging of verbreding van je standaardvoorbereiding. Probeer zoveel mogelijk vliegen in een klap te slaan. Een project is een perfecte leerschool om zowel kennis als andere vaardigheden aan te leren. Soms zie je de resultaten van de 'leerwinst' meteen, soms na een paar keren en heel vaak pas na jaren. Het is een duurzame investering op de lange termijn.

Tot slot: een erfgoedproject heeft zowel een inhoudelijk als een vormelijk aspect. Het inhoudelijke aspect kan door jou als leerkracht gecoverd worden. Maar in dit traject worden net externe deskundige(n) betrokken, om het ook daar van je over te nemen als je dat wenst. Je kan hen vragen jou en je klas te voeden met inhoud. Zij zijn immers de experten; en dus hoef jij dat niet te zijn! Durf gebruik te maken van hun expertise. Erfgoedpartners hebben vaak ook een educatieve opdracht en staan doorgaans heel erg open voor vragen en voorstellen van leerkrachten.

Wat het vormelijke of de 'culturele expressie' betreft: hier kan het interessant zijn een samenwerking aan te gaan met een kunstenaar of artistieke maker. Wat een kunstenaar 'anders' maakt, is net de bijzondere manier waarop hij of zij naar de wereld kijkt. Via de kunstenaarsblik wordt hetgeen voorligt in vraag gesteld, gedemonteerd, gereconstrueerd en in een artistieke vorm gegoten. Beelden, teksten, beweging ... Voor deze vertaling van het erfgoedproject zou je een kunstenaar kunnen betrekken. Haar of zijn aanwezigheid stimuleert ook de kunstenaar in jezelf.

Op deze manier speel je ook beter in op de culturele vaardigheden zoals ze in de cultuurtheorie **Cultuur in de Spiegel** worden omschreven: waarnemen, verbeelden, analyseren en conceptualiseren. Door zowel erfgoedpartners als kunstenaars te betrekken kan je als school trouwens perfect aanspraak maken op een Dynamo-subsidie voor je erfgoedproject.

Lees meer via:

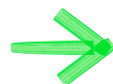
CANON Cultuurcel, Cultuurkuur: Cultuur in de Spiegel,
www.cultuurkuur.be/cultuurindespiegel

CANON Cultuurcel, Cultuurkuur: Dynamo-project,
www.cultuurkuur.be/subsidies/dynamo-project

3. Buurten met erfgoed SO: Doe de zelftest: ben je klaar voor een erfgoedproject?

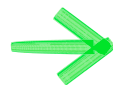
	JA	NEE	SOMS
Wil ik rond erfgoed werken?			
Leer ik graag al doende bij?			
Ontwikkel ik graag zelf nieuwe activiteiten voor mijn leerlingen?			
Denk ik out of the box? In dit geval out of the handboek?			
Durf ik te experimenteren en fouten te maken?			
Sta ik open om nieuwe dingen te leren?			
Kan ik makkelijk zeggen: 'Dat weet ik niet'?			
Neem ik graag initiatief?			
Betrek ik graag experts bij mijn les?			
Kom ik graag buiten de klas met mijn leerlingen?			
Neem ik tijd voor mijn leerlingen als groep en/of als individu?			
Kan ik mij op hetzelfde niveau als de leerling plaatsen?			
Kan ik mijn leerlingen zien als experts in iets?			
Ben ik klaar voor verandering?			

Antwoord je op meeste vragen met **JA?**

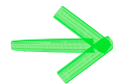
SUPER! Lees dan vooral verder.

Antwoord je op de meeste vragen met **NEE?**

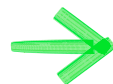
Bedankt om mee te spelen.

Je antwoordt meestal **NEE** maar hebt wel zin om naar een **JA** te evolueren?

Laat je verder inspireren door deze leidraad.

Antwoord je op de meeste vragen met **SOMS?**

*JE BENT OP DE GOEDE WEG!
Lees vooral verder en laat je definitief overtuigen.*

JE BENT KLAAR VOOR EEN ERFGOEDPROJECT!

Maar stel nog even verder scherp om helder te krijgen wat je graag zou willen bereiken.

4. Buurten met erfgoed SO: Stel scherp

Waarom wil je rond ERFGOED werken?

Wat zijn je verwachtingen?

Welk(e) doel(en) wil je bereiken?

Voor jezelf:

Voor je leerlingen:

Voor de school:

Wanneer is het project voor jou geslaagd?

Hoe ga je vooruitgang meten bij de leerlingen/bij jezelf?

Wat wil je tijdens dit traject zelf graag leren? Bonus!!!

Hoe breng je dit proces en wat je realiseert in beeld voor jezelf, je leerlingen, je collega's, de school, de ouders ...?

En vergeet hier ook www.buurtenmeterfgoed.be niet.

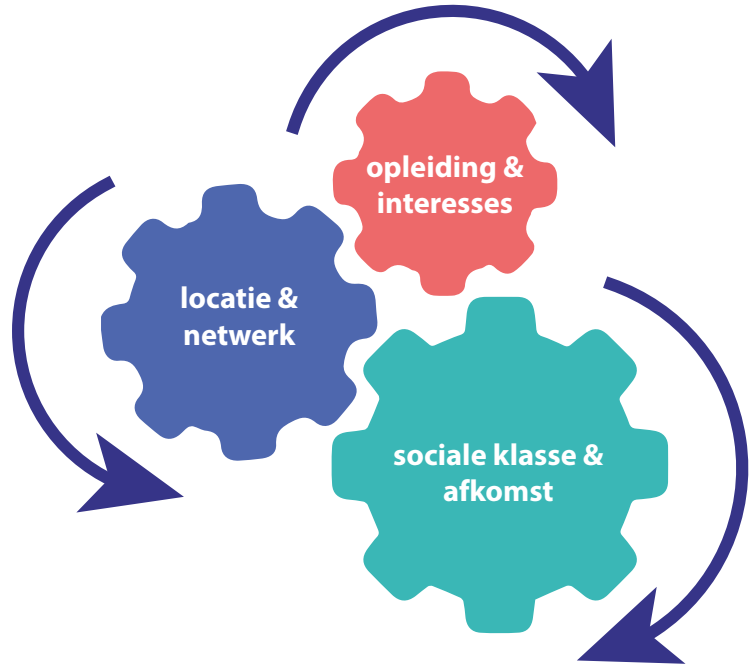
Download hier het communicatiesjabloon. Vul het in, en ook jouw project krijgt een plaats op de website zodat het ook voor andere scholen zichtbaar wordt.

Wat je motivatie ook is om aan een dergelijk project te beginnen, besef dat je er anders uitkomt dan toen je eraan begon. Jij niet alleen maar ook alle andere betrokkenen: leerkrachten, leerlingen, ouders, externen ... Gebruik deze verandering ten goede en zie dit als iets positiefs. Een project zorgt om te beginnen sowieso voor een andere dynamiek, die het gebruikelijke of gewone ritme in de klas of op school doorbreekt. Dat alleen al is 'verandering'. Naast 'boeken'kennis brengt het ook 'zelf'kennis bij. Om de ander beter te begrijpen moet je namelijk eerst jezelf beter leren kennen.

Stilstaan bij een concreet erfgoedthema of een bepaalde erfgoedcase is de geknipte manier om ook je eigen culturele denkkaders onder de loep te nemen:

Je culturele denkkader wordt bepaald door:

➔ **Is wat hier gepresenteerd wordt als erfgoed ook iets wat ik zelf zo ervaar?**

.....

➔ **Wie maakt deel uit van de erfgoedgemeenschap die dit erfgoed belangrijk vindt? Ben ik ook een onderdeel van deze 'gemeenschap'?**

.....

➔ **Waarom vind ik het belangrijk?**

.....

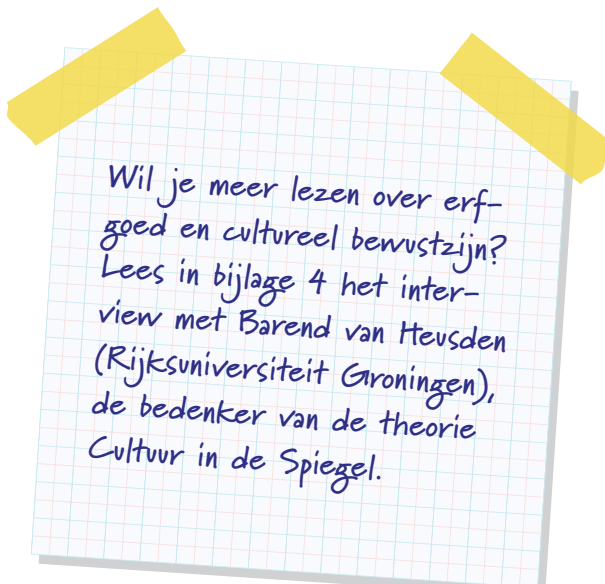
!! Geen enkel antwoord in deze oefening is juist of fout. Je moet enkel bepalen hoe je er zelf tegenover staat. En dat geldt ook voor je leerlingen. Hoe meer vragen ze zich stellen, des te beter. Het gaat in deze oefening in de eerste plaats om reflectie, en die reflectie stimuleert en ontwikkelt het **cultureel bewustzijn**. Deze laatste term ontleenen we trouwens uit de theorie van **Cultuur in de Spiegel** (zie eerder). Maar cultureel bewustzijn is eveneens een van de zestien sleutelcompetenties die in het onderwijs vooropgesteld worden. Cultureel bewustzijn leert kinderen en volwassenen om te gaan met de eigen cultuur en die van anderen.

Het hoeft wellicht weinig betoog dat cultureel bewustzijn essentieel is voor een samenleving die democratisch en meerstemmig beoogt te zijn; een samenleving waarin iedereen een plek kan vinden.

Uiteraard zal deze reflectie niet zonder horten of stoten gebeuren. Geef de moed niet op maar leg de lat ook niet noodloos (te) hoog. Is dit de eerste keer? Hou het erfgoedproject klein. Zie je door de bomen het bos niet meer? Maak het kleiner, deel het traject of thema op in onderdelen. Neem één horde per keer. Elk project kan op een gegeven moment zelfs in een minimaal scenario gerealiseerd worden zonder de essentie te verliezen.

Besef dat je als leerkracht ook groeit, dat je niet alles hoeft te weten en dat je zelf niet alle antwoorden in petto hebt. Stel je kwetsbaar op naar je leerlingen. Zij zullen dat appreciëren zolang het oprecht is. Doe jezelf niet anders voor dan je bent. Een project is een leerschool, op vele vlakken. Om samen te werken moet je uit je eigen comfortzone kruipen. En dat is de beste manier om te groeien.

Zorg dat je helder ziet wie je bent. Wat zijn je sterktes, wat zijn je werkpunten? Zet in op je **sterktes**. Het is zinloos om te zwoegen op zaken die voor jou onnatuurlijk aanvoelen. Roep daarvoor de hulp in van een collega of externe deskundige. Veel erfgoedpartners helpen je zoals gezegd graag op weg. Via Dynamosubsidies kan je nog meer/andere partners betrekken.

Wil je meer lezen over erfgoed en cultureel bewustzijn? Lees in bijlage 4 het interview met Barend van Heusden (Rijksuniversiteit Groningen), de bedenker van de theorie Cultuur in de Spiegel.

5. Stel een team samen

Een (erfgoed)project is geen soloslim-operatie. Dat geldt zeker voor een project dat je opstart vanuit de Buurten met erfgoed-filosofie, waarbij het creëren van een (lokaal) (erfgoed)netwerk waarop je ook na dit project nog een beroep kan doen een belangrijk doel is. Als individuele leerkracht is het belangrijk dat je in een team kan opereren en de taken verdeelt, zodat iedereen kan werken vanuit zijn sterkte en interesse.

Ben je goed in het managen van projecten en coördineer je graag de boel? Hou je daar dan mee bezig en werp je op als leider. Ga je liever inhoudelijk aan de slag en ben je sterk in het verzamelen van informatie of het maken van documenten en activiteiten voor de leerlingen? Ben je creatief? Steek je graag de handen uit de mouwen om alle verzamelde informatie en kennis in een mooie vorm te gieten? Focus je daar dan op. Werk als een team waarin de teamleden elkaar aanvullen. Zorg voor momenten waarop je over het project en je rol daarin met elkaar kunt 'sparringen', van gedachten wisselen. Een gesprek met een collega is als een puntenslijper: het scherpt je gedachten en ideeën.

Communicatie is cruciaal. Stel een **rolverdeling** op en maak duidelijke onderlinge **afspraken**, liefst zo concreet mogelijk. Bijvoorbeeld:

- › **Wie is het aanspreekpunt op school voor de procesbegeleider?**
- › **Wie neemt het voortouw en roept het team samen? Wie is de 'trekker'?**
- › **Wie zorgt voor de praktische uitvoering (bv. zaal reserveren ...)?**
- › **Wie bundelt alle documentatie en informatie en communiceert via de website van de school en/of andere kanalen?**
- › **...**

Tot slot: vergeet het **plezier** dat je aan je project kan beleven niet. Want samen aan een project werken kan werkelijk een boost betekenen voor leerkrachten die doorgaans veel alleen werken; zo hebben we uit de ervaringen met de piloottrajecten gemerkt. Bovendien geeft experimenteren mentale ruimte en vrijheid. Gelukkig is er nooit één juiste manier om een project te doorlopen. Er zijn vele ingangs- en toegangswegen om tot iets te komen. Begin eraan en probeer allerlei dingen uit, zonder schrik om iets verkeerd te doen. Daar hoort ook een portie plezier bij.

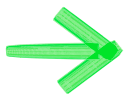
6. Hoe maak ik mijn leerlingen warm voor erfgoed?

Vertrek van je eigen verhaal of eigen passie: waarom ben jij zo geïnteresseerd in erfgoed? Wat maakt je zo enthousiast? **Maak het persoonlijk**. En er is niets beters dan te starten vanuit een verhaal ...

Prikkel je leerlingen. Ben je zelf geen grote verhalenverteller? Dat is geen schande: schakel dan iemand in die de jongeren wel zo kan inpakken. Zoek goede storytellers uit de buurt of wat verderop. Je vindt ze vaak dichterbij huis dan je zou vermoeden: ga maar eens te rade bij lokale erfgoedspelers (zie ook deel 4).

Probeer met je verhaal leerlingen te raken; want erfgoed raakt vaak aan emoties. Het kan dus zijn dat er heftig of emotioneel gereageerd wordt. Wees daarop voorbereid en omarm het. Ga het zeker niet uit de weg. Je kan gerust werken rond erfgoed dat bijvoorbeeld dreigt te verdwijnen; of erfgoed dat vragen oproept, of tegengestelde emoties. Het zal er zeker voor zorgen dat je leerlingen sterk betrokken zullen zijn. Zo kan je ervoor zorgen dat ze 'erfgoedwijzer' worden. En dat brengt ons bij het begrip, of liever de competentie, 'erfgoedwijsheid'.

Deze competentie is misschien nieuw voor je, maar vergelijk het met mediawijsheid. Je leert leerlingen om kritische vragen te stellen bij erfgoed. Erfgoed gaat immers over meer dan enkel over sporen uit het verleden, of historische bronnen. Erfgoed is iets dat door de jaren heen doelbewust, door bepaalde personen, organisaties of gemeenschappen bewaard en tentoongesteld is geworden. Erfgoed is in die zin ook macht, want het vertelt de geschiedenis van die bepaalde personen, organisaties of gemeenschappen; vaak de 'overwinnaars'. Maar daardoor worden andere geschiedenissen niet verteld. Het is dus meer dan boeiend om jezelf af te vragen: wie bepaalt wat erfgoed is? Waarom wordt iets als erfgoed benoemd? Moet erfgoed altijd erfgoed blijven? Welke stemmen ontbreken als het om erfgoed gaat?

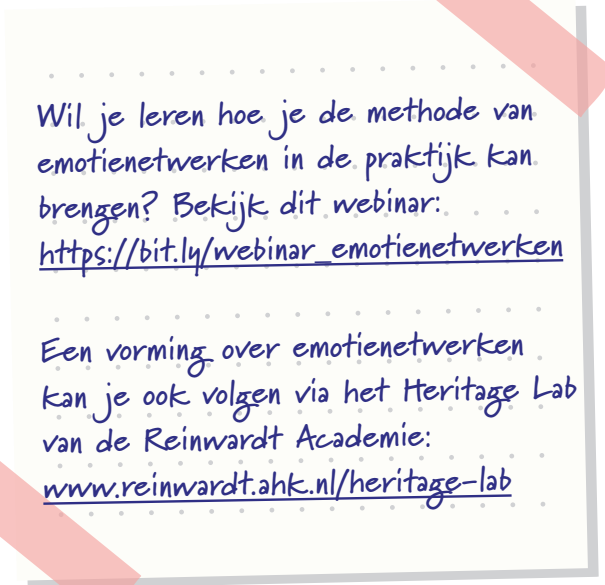
Het zijn mensen of erfgoedgemeenschappen die bepalen wat als erfgoed bewaard en gelabeld kan worden. Het zijn mensen die erfgoed doorgeven aan de komende generaties: in de vorm van objecten of verhalen, rituelen, tradities ... Wanneer men daarmee stopt, verdwijnt dat erfgoed naar de achtergrond of verdampt het helemaal. Het wordt een vage herinnering. Erfgoed kan ook onzichtbaar zijn of zelfs doodgezwegen worden. Tegelijk kan erfgoed heel veel vragen opwekken. Standbeelden van Leopold II bijvoorbeeld, die tien jaar geleden de normaalste zaak van de wereld leken, worden nu van hun sokkel gehaald.

Het is vaak uit schrik om dit erfgoed te verliezen dat mensen defensief en zelfs conservatief reageren, waardoor dialoog onmogelijk wordt. Dit werkt contraproductief omdat je zo de liefde voor erfgoed niet kan meegeven. Betekenis geven aan erfgoed ontstaat net in de uitwisseling van meningen en herinneringen. Dat kan schuren, denk maar aan de figuur van Zwarte Piet.

Hester Dibbits (verbonden aan de Reinwardt Academie Amsterdam) bedacht het begrip 'erfgoedwijsheid' en de daaraan gekoppelde methode van het emotienetwerken. Die methode kan houvast bieden wanneer je gesprekken voert over erfgoed dat nogal gevoelig ligt of waarover de meningen verdeeld zijn. Denk – opnieuw – bijvoorbeeld aan de figuur van Zwarte Piet of de standbeelden van Leopold II. Maar ook aan heel wat tradities, zoals bijvoorbeeld carnaval, kunnen heel wat verschillende betekenissen worden gegeven. Om dat proces van betekenisgeving in kaart te brengen en bespreekbaar te maken, kan je als leerkracht de methodiek van emotienetwerken gebruiken.

Waar sta je op dit punt?

Wil je leren hoe je de methode van emotienetwerken in de praktijk kan brengen? Bekijk dit webinar:
https://bit.ly/webinar_emotienetwerken

Een vorming over emotienetwerken kan je ook volgen via het Heritage Lab van de Reinwardt Academie:
www.reinwardt.ahk.nl/heritage-lab

"Bezint eer ge begint"

- ✓ Ken jezelf
- ✓ Ken je leerlingen
- ✓ Ken je (school)buurt
- ✓ Sta open om te leren (kennen)

Wil je meer lezen over het begrip erfgoedwijsheid?

Lees het interview in bijlage 5 met Hester Dibbits.

WAARMEE KAN IK MIJ VOEDEN?

THEMA'S, METHODIEKEN & COACHING

1. Kies een thema. Maar waarom zou je?

Om je erfgoedproject vorm te geven, stellen we voor om eerst een centraal thema te kiezen waarrond je kan werken. Het fijne aan werken met thema's is dat ze in verschillende scholen en richtingen kunnen worden ingezet. Bij de concrete invulling wordt er dan best gedifferentieerd of gespecificeerd naargelang de richting of het vak. Werk je bijvoorbeeld rond een algemeen erfgoedthema als 'feesten'? Dan kan je in de richting 'Mode' iets over traditionele klederdracht of klederdracht voor specifieke gelegenheden doen. Zo kan elk thema een specifieke uitwerking krijgen op maat van de school, de leerdoelen en de (interesse van de) leerlingen.

De keuze voor een thema of 'afbakening' laat dus toe om je erfgoedproject concreet te maken en zorgt tegelijk voor meer focus. Je kan van daaruit ook aanknopingspunten zoeken met de leefwereld van de leerlingen en de lokale situatie. Maak het thema zo concreet mogelijk zodat je maatwerk krijgt voor de schoolbuurt en de schoolpopulatie. Wat is er in de buurt? Wie woont, werkt, onderneemt zaken in de buurt? Deze vragen beantwoorden geeft ideeën voor mogelijke thema's.

Het gekozen thema werkt niet alleen richtinggevend maar ook als bindmiddel: niet alleen tussen leerkrachten en vakken, maar ook tussen leerkrachten en leerlingen, de school en de ouders, de school en de mensen en organisaties in de buurt van de school.

Bovendien kan je meer diepgang aanbrengen in het hele project door activiteiten 'in de diepte' uit te werken. Bijvoorbeeld: de archeologische opgraving van een watermolen of volmolen (**heden**) kan aanleiding zijn om naar de rol en betekenis ervan in het **verleden** te kijken, maar zorgt ook voor inspiratie voor de **toekomst** (nieuwe bronnen van energie). Het thema maakt het ook mogelijk om gericht externe (erfgoed) experts uit te nodigen, te bevragen of te betrekken in de klas.

In een Buurten met erfgoed-traject zal je in een eerste fase samen met de procesbegeleider een thema kiezen en verkennen. In een tweede fase worden de relevante erfgoedspelers betrokken en kan je samen met hen het gekozen thema concreet vormgeven door activiteiten te ontwikkelen.

✓ Je hebt in het projectteam al een thema bepaald waar-
rond je wil werken? Prima! Dan kan je beginnen naden-
ken over de activiteiten en een globale projectplanning.
Zoek bij de uitgewerkte thema's naar concrete activitei-
ten en lees in het deel 'Hoe plan ik mijn werk in?' alles
over projectmanagement.

✓ Je hebt nog geen idee welk thema te
kiezen? Laat de keuzestress achterwege:
dit is de grootste mogelijke vrijheidsoefe-
ning. Laat de energie circuleren en de fan-
tasie op hol slaan. En lees dus zeker verder.

2. Hoe kies je een thema?

Doe met je team **een scan** en beantwoord volgende vragen:

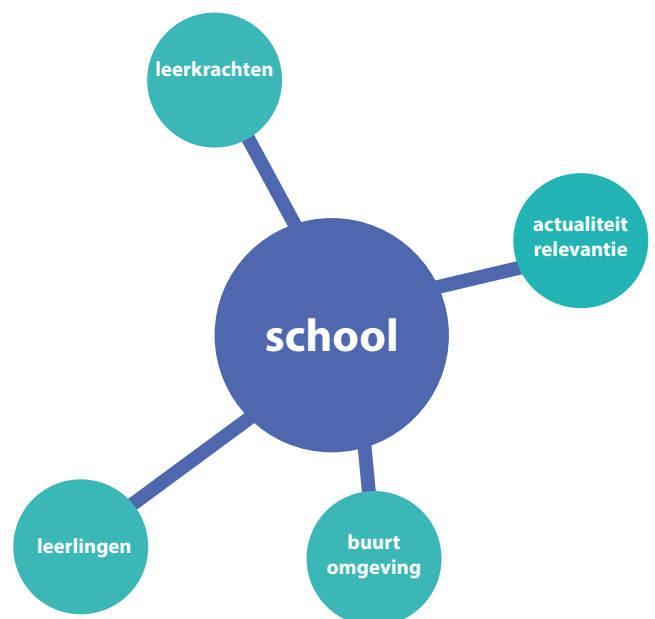
- › **Welke school zijn wij? Hoe is die ontstaan en gebouwd? Vanuit welk gedachtegoed en met welke waarden? Is er een evolutie merkbaar?**
- › **Wie zit er nu op school? En wie zat er vroeger? Hoe is de schoolbevolking geëvolueerd?**
- › **Wie geeft hier les? Wie deed dat vroeger? Hoe zijn de leerkrachtenteams geëvolueerd?**
- › **Van welke buurt maken wij deel uit? Hoe actief is onze school in de buurt? Is de school belangrijk voor de buurt? Zo ja, waarom? Met welke personen, organisaties, bedrijven in de buurt zijn er contacten? Zijn er samenwerkingen? Welke plekken in de buurt zijn belangrijk voor de leerlingen en de leerkrachten, en waarom?**
- › **Wat speelt er in de actualiteit in onze buurt, gemeente of stad, of ruimer? Wat is vandaag maatschappelijk relevant of een 'issue' dat ook op onze school speelt?**

Visualiseer de antwoorden van alle betrokken leerkrachten in een **mindmap**.

Nadat je deze scan samen met je team hebt uitge-
voerd, kan je op basis van de antwoorden intuïtief mis-
schien wel mogelijke thema's herkennen. Zie je een
rode draad? Of misschien wel contrasten? Is er iets dat
er écht toe doet? Wat komt in elke cluster terug? Is er
iets dat ontbreekt?

Welk thema ook komt bovendrijven: alle thema's kun-
nen in een erfgoedproject vorm krijgen. En ook alle
soorten erfgoed (roerend, onroerend, immaterieel)
kunnen worden ingezet wanneer je het thema en de
daaruit voortvloeiende doelen en activiteiten gaat
vormgeven. Je zal zien: wanneer je dit helder hebt,
kiest het thema jou i.p.v. andersom!

Heb je een thema? Maak van het gekozen thema dan
eerst een mindmap of woordenwolk door er zoveel
mogelijk inhoudelijke associaties mee te leggen. Bun-
del alle associaties die met elkaar verbonden zijn.

Je kan ook de leerlingen betrekken in deze oefening. Laat hen een gelijkaardige mindmap met associaties maken over het thema dat je hebt uitgekozen. Dat helpt om het thema nog breder te bekijken. Maar ook om op inhoudelijke sporen te komen waar je zelf als leerkrachtenteam misschien helemaal nog niet aan dacht. En het brengt je ook dichterbij de leefwereld van je leerlingen.

Denk vervolgens in een tweede brainstorm met het leerkrachtenteam na over mogelijke werkvormen. Maak een lijstje met zoveel mogelijk verschillende activiteiten die je met de leerlingen kan doen.

Ook deze oefening kan je uitvoeren of herhalen met je leerlingen.

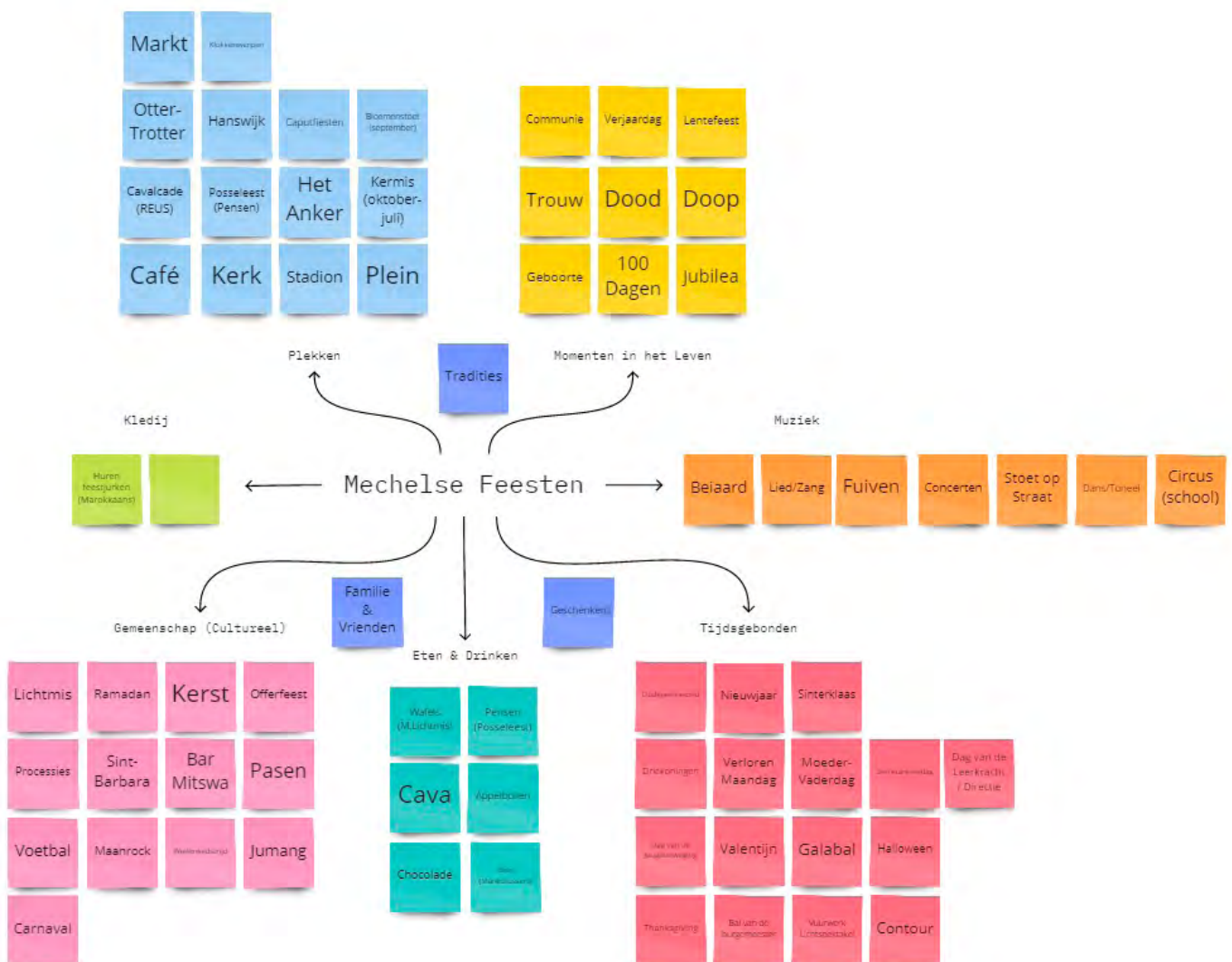

Ben je op zoek naar methodieken voor originele brainstorms?

Op www.buurtmeterfgoed.be vind je een aantal voorbeelden

in de downloadsectie.

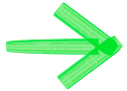
Voorbeeld mindmap pilotschool Busleyden
Atheneum Campus Caputsteen Mechelen

3. Maak kennis met het persoonlijk erfgoed van je leerlingen

Zodra je je thema gekozen hebt, start je met de uitwerking van de activiteiten. Hou daarbij ook steeds je klasgroep voor ogen. Wie zijn je leerlingen? Wat is hun leefwereld? Ken je hen goed genoeg? Zo niet, probeer je leerlingen dan eerst beter te leren kennen. Deze oefening kan je op extra ideeën brengen met betrekking tot het thema of de uitwerking ervan.

Laat je leerlingen bijvoorbeeld een persoonlijk voorwerp meenemen dat ze graag willen bewaren voor later. Bespreek dit 'persoonlijk erfgoed' in de klasgroep. Geef zelf het goede voorbeeld en begin met je eigen meegebrachte object. Vertel wat het is, waarom het je dierbaar is, en waarom je het voor je kinderen of generaties na jou wil bewaren.

Deze oefening bezorgt je een beter beeld van wie de leerlingen in je klas zijn. Het is belangrijk om je hier open en eerlijk in op te stellen. Zo'n oefening zorgt vaak voor connectie en onderlinge verbondenheid, en leerkracht(en) en leerlingen leren andere facetten van elkaar kennen.

Tegelijk kan deze oefening ook helpen om leerlingen wegwijs te maken in erfgoed. Wanneer wordt persoonlijk erfgoed cultureel erfgoed? En aan de hand van de meegebrachte voorwerpen kan je mogelijk bruggetjes maken naar roerend, onroerend of immaterieel erfgoed.

Besteed in deze oefening veel aandacht aan het creëren van een luistercultuur – ook al is deze oefening voor de leerlingen misschien een gelegenheid om te spreken in/voor de groep. Toch geldt ook hier het spreekwoord: 'Spreken is zilver, zwijgen is goud'. Luisteren betekent erkennen en waarderen, en dankbaar zijn voor ieder persoonlijk verhaal dat wordt gebracht.

Wil je er toch een 'spreekoefening' van maken? Laat de leerlingen dan letterlijk en figuurlijk op een (echt of geïmproviseerd) podium staan. Dat zal hen sterker maken in het uitbouwen van hun communicatievaardigheden. Bedenk wel dat je deze oefening in de eerste plaats doet om je leerlingen (elkaar) beter te (laten) leren kennen. Zorg daarom vooral voor een omgeving en context waarin de leerlingen zich veilig genoeg voelen om hun verhaal te vertellen. Als daar een 'beoordeling' bij komt kijken, kan dat sommige leerlingen misschien afremmen. Schat dit voor je eigen klas in.

4. Breng de schoolbuurt in kaart

Letterlijk. Teken op een groot blad de contouren van de schoolbuurt of gemeente. Geef eerst de school een plaats en bouw van daaruit verder. Doe dit vanuit het hoofd en samen als team, met erfgoedpartners of met je leerlingen. Een uitgebreide omschrijving van hoe je deze oefening kan aanpakken vind je in het draaiboek voor trekkers Buurten met erfgoed dat je kan downloaden op de website www.buurtenmeterfgoed.be.

Later kan je ook op pad gaan en de buurt verkennen. Zoek tijdens die wandeling naar sporen en creëer op die manier een originele ingang. Als je niet weet hoe te beginnen, vertrek dan van iets dat je aandacht trekt, of van iets waarvan je vindt dat het nooit mag verdwijnen. Open je ogen! Alles kan een ingang zijn. Fotografeer het.

Betrek je leerlingen en laat ook hen de plekken, gebouwen of andere zaken die ze zelf interessant vinden visualiseren op de kaart. Stuur hen op pad om dingen in de buurt te fotograferen. Je kan je leerlingen ook de opdracht geven om dit naschools te doen, als taak. Druk per leerling één foto af en prik die op de fysieke kaart. Dit kan ook een digitale vertaalslag krijgen.

Ook deze oefening kan je weerom op extra ideeën brengen met betrekking tot het thema of de uitwerking ervan. Maar deze kaart maken is bovenal een ideale manier om in gesprek te gaan met andere (externe) (erfgoed)partners en/of je leerlingen over (het erfgoed in) de schoolbuurt!

5. Ga op zoek naar meer informatie over je thema via externe hulpmiddelen

Zoek relevante informatie over je thema op in bibliotheken, databanken en op het internet. Zorg daarbij dat je feit en fictie uit elkaar houdt. Historische kritiek leren toepassen op bronnen is hierbij een onmisbare competentie. Over welke soort bron gaat het? Wie heeft die gemaakt? Wanneer? Waar? ... Deze kritische vragen zijn een vast onderdeel in je opzoekwerk. Als je zelf leerkracht geschiedenis bent, ken je het klappen van de zweep. Als je het in Keulen hoort donderen, kan je je collega's die het vak geschiedenis geven om raad vragen.

Zeker nu de meeste mensen enkel via het internet en de sociale media hun 'kennis' bijeenharken, is het des te belangrijker om de juiste vragen te stellen over de juistheid van de bronnen.

Enkele databanken die je mogelijk kunnen helpen bij het verdiepen van een erfgoedthema:

- › **Erfgoedplus** (erfgoedplus.be): Erfgoedplus.be is tegelijk een erfgoeddatabank, een erfgoed-website én een digitale erfgoedinventaris. Erfgoedplus.be zorgt voor een digitale inventaris van cultureel erfgoed, brengt dit in kaart, verbindt zoveel mogelijk bestaande erfgoeddatabanken en erfgoedobjecten en legt onderlinge relaties. Bovendien wordt dit alles via de website toegankelijk gemaakt voor een breed publiek.
- › **Erfgoedwijs** (klascement.net/erfgoedwijs/): deze pagina, waar je als leerkracht erfgoedgerelateerd lesmateriaal kan vinden (of zelf plaatsen), heeft ook een aparte tegel 'erfgoedbanken' die toegang geeft tot erfgoeddatabanken.
- › **Online kranten** (<https://vlaamse-erfgoedbibliotheken.be/kranten/online>): via deze site kan je doorklikken naar een groot aantal nationale en internationale krantenarchieven, waaronder Belgica-Press (<https://www.belgicapress.be>).
- › **Archief voor Onderwijs** (<https://hetarchief.be>): het Archief voor Onderwijs biedt toegang tot Nederlandstalig video- en audiomateriaal dat leerkrachten kunnen inzetten in de klas.

Vul hier aan met suggesties die erfgoedpartners je geven:

6. Vraag hulp aan lokale erfgoedspelers

Wie in een Buurten met erfgoed-traject zit, zal door de procesbegeleider met lokale erfgoedspelers in contact worden gebracht. Maar ook zonder tussenpersoon kan je als leerkracht of team rechtstreeks aankloppen bij erfgoedvrijwilligers of -organisaties die graag hun expertise met je zullen delen. Zij kunnen je helpen het gekozen thema te verdiepen vanuit de dimensie van het verleden: hoe is het thema in de loop der jaren geëvolueerd? Hoe is dat gelopen? Welke veranderingen zijn er geweest? Is het altijd even belangrijk geweest? Voor wie? ... Het is belangrijk om bij je project lokale erfgoedspelers te betrekken die beslagen zijn in het thema dat je wil onderzoeken.

De procesbegeleider en/of lokale erfgoedpartners heeft/hebben doorgaans wel een goede kijk op wie er lokaal actief is. Maar je kan aanvullend een rondvraag houden bij de ouders van de school. Misschien kennen zij wel iemand die met het thema bezig is? Of zijn zij zelf wel betrokken, wie weet via een lokale vereniging? Grijp deze kans om ook ouders te betrekken bij een project.

In het deel 'Hoe bouw ik een netwerk op?', op pagina 39, vind je een eerste aanzet tot adressenbestanden met telkens een algemene beschrijving.

7. Waarmee hou je best rekening bij het kiezen van een thema?

Mijd de moeilijkere of schurende onderwerpen niet. Laat betwist of koloniaal erfgoed niet links liggen omdat dat moeilijk zou zijn. Integendeel. Het is net beter om de zogenaamde moeilijkheden te benoemen en er een gesprek over op te starten. De manier waarop je dat doet is niet onbelangrijk. Creëer een omgeving waarin alle deelnemers hun zeg kunnen doen, maar maak ze attent op de gevolgen die hun woorden op de toehoorders kunnen hebben. Neutraliseer het **discours unique** of de dominante mening door zoveel mogelijk verschillende perspectieven aan bod te laten komen. Laat minderheidsstandpunten en afwijkende uitgangspunten toe. Waardeer iedere inbreng. Maar maak concrete spreek- en luisterafspraken met je leerlingen, zoals: iedereen laten uitspreken, niet roepen als je het niet eens bent, je bewust zijn van je intenties en de woorden die je gebruikt of zelfs van de manier waarop je dat doet.

Neem, wanneer je je thema verfijnt en uitdiept, naast de onmisbare literatuur ook de nodige niet-academische kennis mee. Bij verschillende ambachtstlui zit de kennis bij wijze van spreken 'in de handen'. Ambachten en ambachtlieden zijn momenteel een **hot item**. Een hele lifestylesector heeft zich daarrond ontwikkeld en gaat vaak hand in hand met een verhoogd ecologisch bewustzijn. Bovendien spreekt het klimaatthema zowel jongeren in het aso als in het tso en bso aan (oftewel zowel de finaliteiten doorstroom als arbeidsmarkt). Erfgoed en de impact ervan worden op deze manier heel concreet gemaakt. Biedt jouw school STE(A)M-opleidingen aan? Dan zou het een optie kunnen zijn om je erfgoedproject daaraan te linken.

Hou in elk van de thema's rekening met het feit dat jouw perspectief slechts een van de vele is. Jij of het hele leerkrachtenteam kijkt anders dan je leerlingen, en niet enkel omdat je vooraan in de klas staat. De manier waarop je kijkt en denkt wordt mee bepaald door de context waarin je bent opgegroeid en (geestelijk) gevormd (zie ook **schema denkkader**). Dat geldt dus ook voor de leerlingen. Gebruik het leerlingperspectief als maatstaf bij de uitwerking van je thema's. Dat zal ervoor zorgen dat de leerlingen makkelijker zullen aansluiten bij de thema's zelf. Geef je leerlingen een prominenter rol en telkens weer de nodige ruimte om de thema's op hun eigen manier in te kleuren. Laat hen hun bagage op tafel gooien. Op die manier ontwikkel je ook aandacht voor meerstemmigheid in het erfgoedproject. Zo kozen leerlingen uit een van de pilotscholen om te werken rond een gesloopt appartementsgebouw op basis van hun herinneringen. Dat stond in schril contrast met het oorspronkelijke voorstel van de leerkrachten en erfgoedpartners die eerder dachten aan een kruidentuin of oude molen. De project-output was bijzonder rijk voor alle betrokkenen.

Wil je meer lezen over meerstemmigheid? Lees dan:

P. Janssensvillen, E. Vinckx, S. Leenen, *Inspiratiegids meerstemmig erfgoed. Multiperspectiviteit in erfgoededucatie*, 2018.

<https://meerstemmigerfgoed.pxl.be/documenten/Inspiratiegids.pdf>

8. Inspirerende thema's

Heb je na dit alles nog steeds geen idee waarrond je zou willen of kunnen werken? Of heb je wel beslist, maar wil je nog extra ideeën opdoen over mogelijke activiteiten en methodieken in de klas en met je leerlingen? We geven je een paar tips, vanuit de trajecten van de verschillende pilotscholen:

Thema: betekenisvolle plekken

De school **Keerpunt Houthalen (Freinet)** liet haar leerlingen uit het eerste jaar het voortouw nemen. Na het in kaart brengen van de schoolbuurt kozen ze ervoor om hun erfgoedproject uit te bouwen rond een verdwenen appartementsgebouw in de buurt waaraan zij goede herinneringen koesterden. Dit concrete gebouw kwam tot leven door de verhalen die de leerlingen verzamelden bij ex-bewoners en door de maquette die de leerlingen bouwden. De leerlingen stonden ook stil bij de sociale geschiedenis die aan dit gebouw verbonden is. Tijdens een toonmoment presenteerden ze zelf hun bevindingen in woord en beeld. De verzamelde verhalen konden als podcast beluisterd worden.

Wat kan het thema betekenen?

Als we over **plekken** spreken dan hebben we het over alle mogelijke plaatsen waar nog sporen uit een verleden te vinden zijn, zoals: een gebouw, een muur, een landschap, een huis, een café, een snackbar ... Meestal gaat het om onroerend erfgoed.

Maar soms gaat het ook om plekken waar op het eerste gezicht niets aan te zien of te merken valt. Zo kan zelfs een lege ruimte het onderwerp zijn van een erfgoedproject omdat daar, op een bepaald moment, in een bepaalde periode, mensen samenkwamen binnen een heel specifieke context. Bijvoorbeeld: daar waar jaarlijks een rondreizend circus neerstreek. Of daar waar er executies plaatsvonden en schandpalen opgetrokken werden. Of plekken van waaruit mensen gedeporteerd werden om nooit meer terug te keren. Aan al deze (herinnerings)plekken geven mensen betekenis. Ze hebben een geschiedenis en een verhaal waarvan de sporen niet altijd meer tastbaar of zichtbaar zijn. Het belang van die plek kan met de tijd verdampen, totdat iemand het weer de moeite waard vindt om eraan te denken. Zo reanimeerden de jongeren uit het pilootproject een met de grond gelijkgemaakt appartementsgebouw. Deze reële maar ook imaginaire plek werd door hen tot erfgoedthema verheven en als zodanig ook behandeld. Met hun herinnering bliezen ze nieuw leven in de verhalen die aan dit gebouw kleefden. Zij gaven er betekenis aan en kwamen tot een veelzijdig begrip van buurt-bewoners-mijngemeente. Een ander voorbeeld zijn de 'hangjongeren' met hun favoriete snackbar. Of een verzamelplek van vluchtelingen zoals het Klein Kasteeltje. Al deze plekken waar mensen een zekere verbondenheid mee voelen, kunnen als insteek dienen voor een diepgravend erfgoedproject.

Mogelijke activiteiten?

- › Maak een kaart van de schoolbuurt en laat de leerlingen daar hun favoriete of meest betekenisvolle plekken op aanduiden. Laat hen er uitleg bij geven.
- › Maak een wandeling in de schoolbuurt en laat je leerlingen de gids zijn.
- › Laat leerlingen de buurt documenteren via foto's en interviews. Laat hen deze vergelijken met hoe het er twintig, vijftig, honderd jaar geleden uitzag.
- › Kies één specifieke winkelstraat en onderzoek hoe het straatbeeld is veranderd door bijvoorbeeld migratie.
- › Bezoek een erfgoedplek met uitstraling (al dan niet in de buurt) en/of een (erfgoed)plek die een andere bestemming heeft gekregen zoals bijvoorbeeld een kerkgebouw, een voormalig fabriekspand of een ander concreet voorbeeld zoals C-Mine in Genk, een plek die evolueerde van mijnsite tot cultureel centrum. Betrek bij je extra-murosbezoeken een erfgoedspeler of expert, in dit geval een ex-mijnwerker.
- › ...

Mogelijke partners?

- › Erfgoedcel
- › IOED
- › Gidsvereniging of individuele gids
- › Heemkundige kring
- › Lokaal museum
- › Natuurpunt/natuurgroepen
- › Cultuurcentrum, cultuur- of erfgoedambtenaar
- › Buurtbewoners die het 'geheugen' van de buurt zijn (of een heel speciale collectie hebben)
- › Gebedshuizen in de buurt
- › Buurtopbouwwerkers
- › Zelforganisaties (dat zijn lokale organisaties van etnisch-culturele minderheden, zoals bijvoorbeeld Italiaanse, Turkse, Griekse, Russischsprekende ... verenigingen)
- › ...

Meer hulpmiddelen?

- › Kaarten
 - **Geopunt** www.geopunt.be
Geopunt verzamelt alle info van de Vlaamse overheid op één kaart. Op de website kan je verschillende kaarten raadplegen en de informatie samenvoegen tot één kaart. Je vindt ook kant-en-klare kaarttoepassingen over één bepaald thema. Zo hoef je niet meer zelf te zoeken naar beschikbare kaarten over een onderwerp. Het aanbod aan actuele en nauwkeurige kaarten, kaarttoepassingen en luchtfoto's breidt continu uit. Je vindt op de website ook steeds de meest recente luchtfoto van Vlaanderen.
 - **Ferrariskaart**
De KBR is de Koninklijke Bibliotheek van België en verzamelt als nationale wetenschappelijke bibliotheek alle Belgische publicaties. Ze bewaart, beheert en bestudeert meer dan acht miljoen documenten, een rijk cultureel en historisch erfgoed. Bovendien krijg je altijd toegang tot deze informatie. Hier kan je ook de Ferrariskaart opzoeken. Deze kaart bestaat uit 275 gedetailleerde topografische kaarten van de Oostenrijkse Nederlanden. www.kbr.be/nl/projecten/kaart-van-ferraris

Op de site van Erfgoedklassen (www.erfgoedklassen.be) wordt de Ferrariskaart onder de loep genomen. 'Oude Kaarten Ontcijferen' is een kant-en-klare lesvoorbereiding met oefeningen voor de klas. erfgoedklassen.brussels/wp-content/uploads/2021/04/Oude-kaarten-ontcijferen-de-Ferrariskaart-leren-lezen.pdf
- › Archieven van kranten, zie: <https://vlaamse-erfgoedbibliotheeken.be/kranten/online>
- › Ga na of je lokale erfgoedcel of lokale heemkundige vereniging over een eigen fotoarchief beschikt waaruit je beeldmateriaal kan plukken. Check www.erfgoedcellen.be voor een erfgoedcel in je buurt. Heemkundige kringen vind je terug via onder meer www.erfgoedkaart.be.
- › Bekijk andere erfgoedprojecten die opgestart zijn vanuit (een) bepaalde plek(ken), bijvoorbeeld: www.laroseblanche.be over het laatste Griekse café van Molenbeek, www.nakhla.be over o.a. 'Steaming Stories', verhalen over badhuizen en hammams, of De vierkante kilometer in Gent https://stamgent.be/nl_be/over-het-stam/erfgoed-in-gent/de-vierkante-kilometer ...
- › ...

Thema: familiegeschiedenis

*In het **KTA Lokeren** werden de leerlingen van het derde jaar begeleid in het creëren van nieuwe bronnen door het afnemen van interviews. Elk van hen interviewde een familielid naar keuze. Een vaste vraag was hoe zij in Lokeren terecht kwamen. Deze interviews kregen na verwerking een plek in het museum van Lokeren. Op die manier kon een start gemaakt worden naar een inclusieve verzameling van Lokerse familie- en migratieverhalen.*

Wat kan het thema betekenen?

Graven naar familiegeschiedenissen is de laatste jaren enorm populair geworden. Het is ook een dankbaar thema om met jongeren rond te werken. Weten waar je vandaan komt kan een gevoel van houvast en verbinding met de samenleving geven. Je eigen familienarratief ontrafelen kan ook inzicht bieden in wie jij zelf als mens bent. Het maakt je bovendien meer empathisch. Wat hebben mijn voorouders wel allemaal niet meegemaakt?! Het verklaart soms ook waarom zaken zijn zoals ze zijn in je familie. Elkaars familiegeschiedenissen beluisteren levert ook vaak verbluffende gelijkenissen op die de diversiteit overstijgen.

In een schoolcontext biedt het de mogelijkheid om een hechtere band te smeden met je leerlingen, maar ook met hun familie. Stel je als leerkracht daar niet boven, maar participeer door je eigen verhalen te delen.

Het is ook interessanter om over 'familiegeschiedenis' te spreken dan over 'migratiegeschiedenis' omdat dit veel inclusiever is. Het migratiegegeven zal in een familiecontext als vanzelf komen bovendien. Ieder kan dan zelf beslissen hoeveel ruimte het in de eigen geschiedenis inneemt.

Mogelijke activiteiten?

- › Zoek als introductie op dit thema de familienamen van je leerlingen op via www.familienaam.be.
- › Laat de leerlingen een familielid interviewen en dat interview uitschrijven volgens de regels van de kunst (zie hulpmiddelen verder). Maar laat hen het ook creatief verwerken in een format naar keuze, zodanig dat het publiek er toegang toe heeft via een podcast, een magazine, een theatervoorstelling ...
- › Maak een stamboom op. Start je onderzoek vanuit www.familiegeschiedenis.be.
- › Grasduin door het familiealbum, kies een foto en zoek er het verhaal bij.
- › Nodig ter inspiratie voor de jongeren een kunstenaar, schrijver of theatermaker uit in de klas die zich met familiegeschiedenis/verhalen bezighoudt.
- › Bezoek een archief om jongeren te leren hoe ze informatie kunnen opzoeken. Vraag de archivaris om uitleg en hulp.
- › Plaats een familiegeschiedenis altijd in een ruimere context. Laat jongeren die context ook onderzoeken.
- › ...

Mogelijke partners?

- › Erfgoedcel
- › Genealogen
- › Lokale verenigingen voor familiekunde
- › Stadsmuseum
- › Bibliotheek
- › Stadsarchief
- › Zelforganisatie
- › ...

Meer hulpmiddelen?

- › De site familiegeschiedenis.be leert je stap voor stap hoe je de geschiedenis van je familie neerschrijft. Het platform biedt interessante antwoorden op vragen van beginners én meerwaardezoekers. Hoe neem je een interview af? Welk bronnenmateriaal kan je raadplegen (en wat is dat eigenlijk, een bron)? Waar kan je de historische context en achtergrondverhalen vinden? Je vindt er een online toolkit om direct aan de slag te gaan.
- › Familiekunde Vlaanderen vzw is een cultureel-erfgoedorganisatie die actief is op het vlak van familiegeschiedenis en familiaal erfgoed. Vele vrijwilligers zetten zich in om het onderzoek naar familiegeschiedenis te faciliteren. Dat gebeurt door dienstverlening, advies en door het aanbieden van cursussen en voordrachten over familiegeschiedenis over heel Vlaanderen en Brussel. In elke provincie is er wel een lokale vereniging die zich met het thema bezighoudt. Waar die zich precies bevinden, vind je op de website zelf. Het spreekt voor zich dat hoe lokaler je werkt, hoe gericht je kan gaan. <https://familiekunde-vlaanderen.be>
- › Het draaiboek [Leren van horen zeggen](#) biedt een praktische handleiding voor een project rond mondelinge geschiedenis in het secundair onderwijs. Met uitgewerkte voorbeelden en handige lesfiches die direct kunnen gebruikt worden bij de concrete uitwerking. [Te raadplegen via onder andere de bibliotheek van FARO: N. De Witte, J. Simons, e.a., Leren van horen zeggen. Berchem, De Boeck, 2012.](#)
- › ...

Thema: migratie aankomst/vertrek

*De school **Sint-Willebrord Berchem** spoorde haar leerlingen in alle graden aan om hun ouders en grootouders vragen te stellen over het hoe en waarom van hun migratie naar Berchem. Ook bij de gevolgen van die migratie werd stilgestaan. Sommigen baseerden hun verhaal op één zelfgekozen foto uit het familiealbum. Anderen filmde het hele interview of schreven een tekst volledig uit. Nog een andere groep concentreerde zich op 'de Muur van Berchem' waarop typische Berchemse tafereel pijken en greep dit aan om zich hierin verder te verdiepen.*

Wat kan het thema betekenen?

Misschien denk je: "Migratie? Dat is iets voor de grootstad. In ons dorp of gemeente speelt migratie niet." Nochtans is het thema relevant voor iedereen die deel uitmaakt van onze steeds diversere samenleving; én kan je er veel kanten mee op.

Tot aan de Tweede Wereldoorlog was België een emigratieland. Hierover is al behoorlijk wat onderzoek gebeurd. Zo trokken veel Vlamingen aan het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw naar Wallonië om er te werken in de talrijke fabrieken. Vandaar dat ook veel Walen Vlaamse familienamen hebben. Hetzelfde geldt voor Brussel. Naast inlandse migratie verhuisden velen ook overzee, o.a. naar Amerika met de Red Star Line. Of tijdens de Eerste Wereldoorlog, naar Engeland. Het is pas na de Tweede Wereldoorlog dat België expliciet immigranten begon aan te trekken als arbeidskrachten, in de eerste plaats voor de steenkoolmijnen.

Bevolkingsstatistieken leren ons dat migratie een groeiend gegeven is. Toch verschilt het aandeel van mensen met een migratieachtergrond sterk tussen de gewesten. In het Brussels Gewest is driekwart van de bevolking intussen Belg met een buitenlandse achtergrond of buitenlander. Ruim een op de drie is geen Belg. In Wallonië heeft een op de drie inwoners migratiewortels of een buitenlandse nationaliteit, in Vlaanderen is dat bijna een op de vier. We kunnen dus gerust stellen dat de hoofdmoot van de jongeren die vandaag op de schoolbanken zitten een meervoudige identiteit heeft en van dichtbij of veraf het migratiethema ervaart. Voor veel van die migratiegeschiedenissen ontbreekt nog ... de geschiedenis. Er zijn nog niet veel historici die zich daarop hebben toegelegd. Het kan ook voor de leerlingen interessant zijn om op dit vlak een pioniersrol te vervullen door te zorgen voor nieuw bronmateriaal in de vorm van een interview of beelden.

Tot slot: we zijn al een kwart ver gevorderd in de 21e eeuw. Wie vandaag de dag in een louter witte, monoculturele en eenzijdige omgeving opgroeit en gevormd wordt, moet beseffen dat dit de uitzondering is. De wereld is divers, meerlagig en verweven. Hoe sneller je tussen verschillende denkkaders kunt schakelen, hoe makkelijker je je in deze nieuwe wereld beweegt. Het herkennen, lezen en interpreteren van culturele codes is een onmisbare competentie. Voorlopig wordt die vooral door een minderheid en niet door een geprivilegieerde meerderheid beheerst. Scholen spelen een sleutelrol in het algemeen gangbaar maken van die competentie door jongeren te erkennen in hun buitenschoolse kennis en te trainen in het verwerken van de verschillende culturele codes. Dit kan uiteraard ook via erfgoedprojecten als deze.

Mogelijke activiteiten?

- › Zoek naar sporen van migratie op straat en in de buurt en fotografeer ze of schets ze in een schetsboek. Een stap verder: ga na hoe deze sporen al dan niet opgaan in het lokale en op hun beurt dat lokale veranderen of beïnvloeden. Je kan hierbij ook vanuit een concrete locatie of een specifiek gebouw vertrekken.
- › Interview een oudkomer/nieuwkomer en vraag naar haar/zijn migratieverhaal. Dit interview kan ook gefilmd worden.

- › Kies een foto uit het eigen familiealbum die gelinkt is aan het migratieverhaal.
- › Bezoek relevante musea zoals bijvoorbeeld het Red Star Line Museum, het Migratiemuseum in Molenbeek, het Mijnmuseum in Beringen ...
- › Daal met je leerlingen af in de kolenmijn van Blegny bij Luik (de enige plek die je nog ondergronds kan bezoeken) en kom zo meer te weten over de hele mijn- en dus migratiegeschiedenis ...
- › ...

Mogelijke partners?

- › Heemkundige vereniging
- › Erfgoedcel
- › Museum
- › Bibliotheek
- › Gebedshuis (moskee, Grieks-orthodoxe of Russisch-orthodoxe kerk, boeddhistisch klooster ...)
- › Zelforganisatie of migrantenvereniging
- › Cultureel centrum
- › Muzikanten
- › ...

Meer hulpmiddelen?

- › Lees een aantal standaardwerken die je makkelijk vindt in de bibliotheek zoals: **Nieuw België** van Tom Naegels, **In Brussel** van Hans Vandecandelaere, **Turkije aan de Leie** van Tina De Gendt.
- › Kijk naar de Canvasreeks **Kinderen van de migratie**, onder meer te raadplegen via het archief voor onderwijs: <https://hetarchief.be>.
- › Zoek materiaal (filmpjes, getuigenissen ...) op n.a.v. allerlei herdenkingen (veertig of vijftig jaar migratie).
- › Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis en KADOC – Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving (K.U. Leuven) lanceerden in november 2008 het project 'Stafkaart van het migrantenmiddenveld en zijn erfgoed in Vlaanderen 1830-1990': www.migrantenerfgoed.be.
- › Je kan je verdiepen in dit artikel van K. Ettourki, 'Cultureel en religieus erfgoed van moslims. Een verkennend overzicht van een aantal erfgoedinitiatieven in Vlaanderen': <https://bit.ly/Ettourki>.
- › Leen Alaerts (UCLL Expertisecel centrum Education & Development) ontwikkelde in het kader van het project Slimerfgoed een leidraad en werkbundel intercultureel werken met erfgoed in het secundair onderwijs: www.slimerfgoed.be/s/start/item/183.
- › ...

Thema: onze school

Het **Athena Atheneum Oostende** probeerde haar vijfdejaars de liefde voor het schoolerfgoed bij te brengen door samen met hen in het eigen schoolverleden te graven. De nood om een erfgoedproject op te zetten ontstond na een fusie waarbij leerlingen vanuit een nieuwbouwschool op de 'oude' school-site in het centrum van de stad verzeild raakten. Met verhalen over de school(buurt) en haar oud-leerlingen probeerden de leerkrachten de jongeren over de streep te trekken. Deze verhalen werden voorzien van de nodige context via archief- en ander onderzoekswerk. De link met de wereldoorlogen was snel gelegd. Toen de gegidste rondleiding in kostuum o.w.v. COVID-19 in het water viel, gaven de leerlingen hun resultaten gestalte in digitale vorm.

Wat kan dit thema betekenen?

Schoolgebouwen worden vandaag vanuit een andere mindset ontworpen: het 19e-eeuwse idee dat een mooi gebouw ook kunst en schoonheid doet appreciëren lijkt niet meer aan de orde. Daar waar het schoolgebouw vroeger kunstzinnig moest zijn om zo bij te dragen tot de 'volksverheffing', zien we dat schoolgebouwen vandaag de dag functioneel en vooral 'vandalismeproof' geconstrueerd worden; met veel 'stalen kooien' tot gevolg.

Het onderwijs in België heeft heel wat verouderd patrimonium. Toch hebben dergelijke gebouwen nog veel te bieden op het vlak van geschiedenis, verhalen en tradities. Ze dragen heel wat erfgoed in zich mee en zijn dan ook een geknipt uitgangspunt voor een erfgoedproject. Dat project kan in vele lagen uiteenvallen.

Door de historische waarde van het gebouw te leren kennen, zullen leerlingen er meer respect voor tonen. Maar door te luisteren naar de verhalen en contacten te leggen met leerlingen die hen voorgingen, beseffen ze dat ze deel uitmaken van eenzelfde schoolgemeenschap. Dat de school waarin zij nu zitten naast een verleden ook een toekomst heeft en dat zij de bindende schakel tussen beide zijn.

Mogelijke activiteiten?

- › Maak van leerlingen curatoren die de zorg voor het gebouw op zich nemen.
- › Verzamel (grond)plannen en fotomateriaal van de school, analyseer het materiaal en maak er een expo van.
- › Neem samen met de leerlingen het archief van de school door. Vul dit aan met verhalen van oud-studenten en ex-leerkrachten. Deze kleine (of grote) geschiedenissen kunnen ze in teksten of theaterstukjes gieten en presenteren.
- › Pluis het archief van de heemkundige kring uit.
- › Creëer een gegidste wandeling in en rond de school op basis van de opgezochte informatie. De leerlingen zijn de gids. Ze kunnen zich tijdens de wandeling kostumeren naar de tijdsgeest en afhankelijk van het gebrachte onderwerp (bv. periode WO I of II).
- › Laat de leerlingen de informatie die ze opzochten en verwierven in een videofilmje naar keuze verwerken.
- › Laat leerlingen een brief schrijven naar oud-leerlingen die twintig, veertig of zelfs honderd jaar terug op dezelfde schoolbanken zaten, bijvoorbeeld naar gedeporteerde joodse kinderen.
- › Reconstrueer het leven van één enkele leerling uit de archieven en uit een specifieke periode.
- › Nodig (bekende) oud-leerlingen en ex-leerkrachten uit om over hun schoolperiode te vertellen. Vergelijk fotomateriaal, bv. klassikale groepsfoto's.
- › ...

Mogelijke partners?

- › Oud-leerlingen
- › Oud-leerkrachten
- › Architecten
- › Kunstenaars
- › Heemkundige kring
- › Monumentenwacht
- › ...

Meer hulpmiddelen?

- › Het open netwerk Slimerfgoed.be (www.slimerfgoed.be) clustert erfgoed- en onderwijsorganisaties rond schoolerfgoed. Scholen en erfgoedorganisaties kunnen elkaar op dit platform systematisch vinden en al hun ervaringen en vragen rond schoolerfgoed delen. Je vindt er ook veel inspirerende voorbeelden en concreet lesmateriaal terug.
- › Het krantenarchief van de lokale heemkundige kring.
- › Op de Beeldbank Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid vind je foto's en meer informatie over je schoolgebouw als het een beschermd gebouw is: <https://beeldbank.onroenderfgoed.be/images>
- › ...

Thema: feesten

Busleyden Atheneum, Campus Caputsteen Mechelen (Freinet) dompelde zich onder in het immaterieel cultureel erfgoed en koos als thema de Mechelse feesten. Alle derdejaars kregen de opdracht iemand te interviewen over de feesten die hij/zij/hen viert. De leerlingen werden aangespoord iemand te interviewen die een voor hen ongekend feest viert. Tijdens een projectweek volgden de leerlingen allerlei workshops waarin ze konden proeven van mogelijke uitdrukkingsvormen waarin ze hun interview konden gieten: dans, theater, stripverhaal ... Bij de uitwerking werkten de jongeren in groepjes van vier aan één interview. Er werd ook een luisterspel ontwikkeld over Mechelen. Alle resultaten werden gebundeld in een e-book.

Wat kan het thema betekenen?

Festiviteiten en rituelen vormen een van de vijf domeinen van immaterieel erfgoed die Unesco onderscheidt. De andere vier zijn:

1. spreken, zingen en vertellen;
2. uitvoerende kunsten (dans, theater, muziek);
3. traditioneel vakmanschap / ambachten;
4. kennis en gebruiken over de natuur en het universum.

Immaterieel cultureel erfgoed (ICE) is enorm dankbaar om in de klas in te zetten. Het is namelijk voor veel leerlingen herkenbaar, in de ene of de andere vorm. Dans, muziek, verhalen, rituelen ... Je kan steeds vertrekken vanuit het eigen perspectief en zo de verbinding maken met de leerlingen. Wie is niet opgegroeid met kinderliedjes of sprookjes? Zegswijzen komen in alle talen voor. Iedereen viert Nieuwjaar wel ergens in de loop van het jaar. Bovendien vertrek je zo van een gemene deler die je elke leerling zelf kan laten inkleuren. Interessant is ook om te zien hoeveel gelijkenissen er zijn.

Mogelijke activiteiten?

- › Hoe viert men Nieuwjaar bij de leerlingen thuis en elders in de wereld?
- › Interview mensen over welke feesten ze vieren. Organiseer zelf een groot feest.
- › Bestudeer volksdansen en leer ze aan.
- › Welke rituelen worden uitgevoerd tijdens de belangrijke levensmomenten zoals geboorte, overgang, huwelijk, dood ...? Bouw hierrond een expo.
- › Breng een bezoek aan een lokale ambachtsman. Is er bijvoorbeeld een molen in de buurt? Werk daarrond. Molens zijn universele installaties. Wat kunnen we er (opnieuw) van leren in functie van de klimaatcrisis?
- › Leg een kruidentuin aan.
- › ...

Mogelijke partners?

- › Heemkundige kring
- › Volksdansverenigingen
- › Muzikanten
- › Kunstenaars
- › Lokale ambachtslieden
- › ...

Meer hulpmiddelen?

- › Wil je meer lezen? De organisatie Werkplaats immaterieel erfgoed registreert immateriële erfgoedpraktijken via de website <https://immaterieelerfgoed.be>.
- › Via de website van Histories (www.historiesvzw.be) vind je de databank 'Feesten' met de feestkaart voor Vlaanderen: deze lijst bevat meer dan 620 feesten en wordt nog steeds bijgewerkt.
- › Op de website van Unesco over Intangible Cultural Heritage (ICH) vind je ook extra informatie en lesactiviteiten voor leerkrachten: <https://ich.unesco.org/en/resources-for-teachers-01180>.
- › Kijk ook eens naar dit voorbeeld uit Nederland waarbij jongeren in de wijk Prekishaaf op zoek gaan naar immaterieel erfgoed: <https://bit.ly/Presikhaaf>.
- › ...

9. Coaching

Kijk waar je nog hulp kan gebruiken bij zowel het inhoudelijke, didactische als praktische luik van je traject en zoek die dan gericht op. Als leerkracht heb je recht op bijkomende vorming.

Breng je blinde vlekken in kaart.

In het secundair onderwijs zullen vaker **maatschappelijk relevante thema's** aangekaart worden zoals het klimaat, (de)kolonisatie, multiperspectiviteit ... Zeker voor 'schurende thema's' of onderwerpen die ook voor de klassieke erfgoedspelers nog een blinde vlek zijn, kan het interessant zijn om een specifieke vorming 'over het muurtje' te zoeken, ook buiten het strikte erfgoedveld. Kijk hiervoor bijvoorbeeld eens op de site van een mogelijke partner zoals Studio Globo: www.studioglobobebel.be

Duurzaamheid maakt intrinsiek deel uit van een erfgoedproject. 'Genoeg voor altijd en voor iedereen' is een gedachte waar Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) in het onderwijs naar streeft. De website van het Departement Omgeving biedt instrumenten en trainingen aan voor leerkrachten (basis- en secundair onderwijs) om EDO in de eigen (les)praktijk te onderzoeken en vorm te geven:

<https://omgeving.vlaanderen.be/homepage-duurzaam-educatiepunt>

We verwijzen vanuit Buurten met erfgoed graag naar EDO, vermits het begrip 'duurzaamheid' ons met elkaar verbindt en het onze gemeenschappelijke ambitie is om zorg te dragen voor de toekomst.

Een rode draad doorheen de (pilot)projecten is het afnemen van een **interview**. Creëer dus zelf nieuwe bronnen: verzamel fotomateriaal en neem interviews af. Of nog beter: laat je leerlingen dat doen. Dit alles maakt deel uit van het 'onderzoekend leren', dat centraal staat in een erfgoedproject. De praktijk van het verzamelen van verhalen of getuigenissen heet mondelinge geschiedenis en is een vak apart. Leren interviewen en alles wat erbij komt kijken (vragen stellen, luisteren, registreren, analyseren, onderzoeken, contextualiseren, reproduceren, presenteren ...) is een vaardigheid die levenslang meegaat. Het is zeker de moeite waard om je hier als leerkracht zelf in te verdiepen en dit door te geven aan je leerlingen. Dit kan bijvoorbeeld door een vorming te volgen bij o.a. Histories vzw of via je lokale erfgoedcel die je eventueel kan doorverwijzen naar een geschikte lesgever.

Hoever sta je nu?

- ✓ Kijk in de spiegel: wie ben je als leerkracht?
- ✓ Spijker je kennis bij: blijf leren.
- ✓ Keep it simple: zoek het niet te ver.
- ✓ Let op je woorden: beseft je impact op leerlingen.
- ✓ Pik een idee: maak er iets moois van.
- ✓ Deel je probeersels: laat anderen ook leren.

Met de voorgaande vraag, of een andere vraag naar extra vorming, kan je ook terecht bij de procesbegeleider van het Buurten met erfgoed-traject. Je kan ook rechtstreeks contact opnemen met de stuurgroep van Buurten met erfgoed, of met de collega's van FARO, die dan de juiste partner proberen te vinden.

HOE PLAN IK MIJN WERK IN?

PROJECTMANAGEMENT

1. Schep orde in de chaos: het vogelperspectief

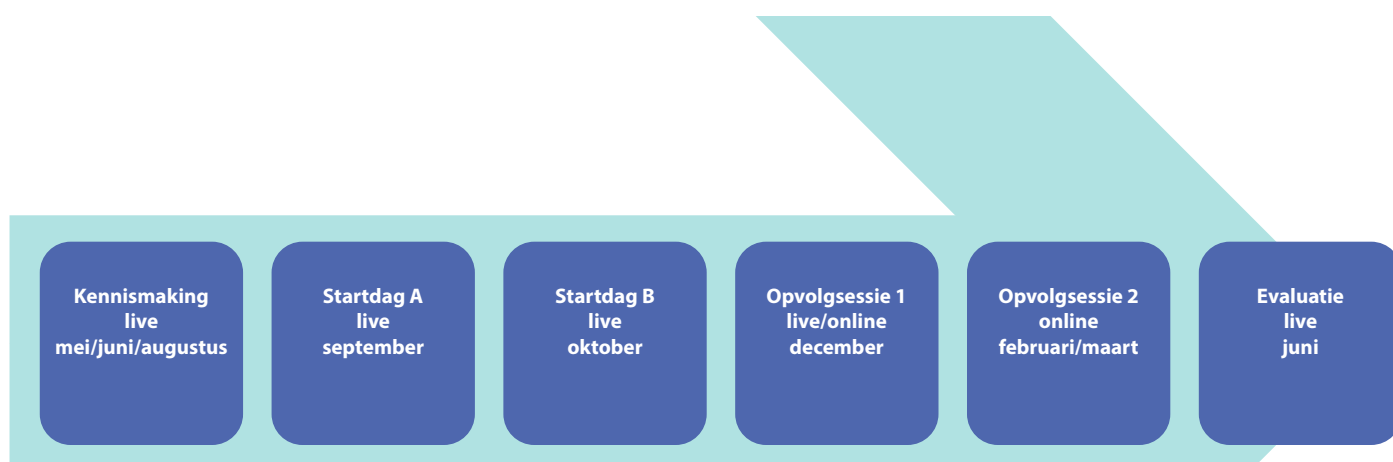
Plannen en organiseren. Je zou denken dat leerkrachten niets anders doen. En toch. Vaak is net het plannen op langere termijn iets dat onhaalbaar lijkt in een schoolcontext. Er is altijd wel een dringendere brand te blussen. Nochtans is werken met een planning voor de uitvoering van een project noodzakelijk.

Een Buurten met erfgoed-traject heeft een (externe) procesbegeleider die een schooljaar lang de school begeleidt in de ontwikkeling van een erfgoedproject. Dit proces volgt een vast stramien met volgende onderdelen:

- › STARTDAG (A) met de leerkrachten
- › STARTDAG (B) met het leerkrachtenteam en de erfgoedspelers uit de buurt
- › OPVOLGSESSIES
- › EVALUATIE

De opvolgessies kunnen variëren, maar er worden wel minimaal twee sessies vooropgesteld. Live of online? Dat kan onderling bepaald worden.

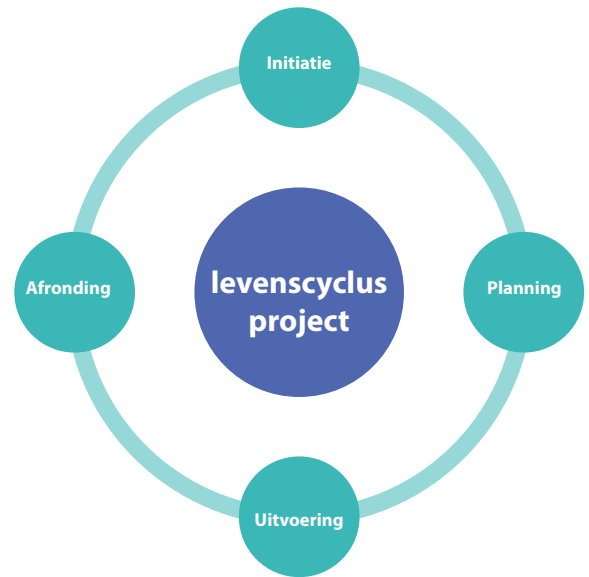
Opereer zoveel mogelijk vanuit een vogelperspectief en plan retrospectief. Zet een stap terug en zoom uit: bekijk het geheel van bovenaf, zie de grote lijnen. Leg ankerpunten vast en vul de details gaandeweg in.

2. Levenscyclus van een project

Hoewel een project in de Buurten met erfgoed-methodiek een duidelijk begin (startdagen) en einde (evaluatie) krijgt, verloopt een project niet lineair maar circulair. Hierin onderscheiden we telkens dezelfde fasen: (1) Initiatie, (2) Planning, (3) Uitvoering & bijsturing, (4) Afronding. Deze fasen vloeien in elkaar over. Vandaar dat elk project telkens ook de kiem van een nieuw project in zich draagt.

Bij het opmaken van de planning is het als leerkrachtenteam goed om deze vier fasen als uitgangspunt te nemen.

3. Wat betekent dit concreet?

De leerkrachten, de leerlingen, kortom de school is de motor van een project. Zij hebben het EIGENAAR-SCHAP.

1. INITIATIE

- › Lees je in in het onderwerp/de wereld van erfgoed.
- › Laat je inspireren.
- › Stel een team samen: dit is een **coalition of the willing** met een pioniersmentaliteit.
- › Duid een aanspreekpunt aan.
- › Spreek je verwachtingen hardop uit.
- › Formuleer samen het doel (of de doelen) die je wil bereiken.
- › Stel prioriteiten vast.
- › Probeer een beeld te krijgen van wie allemaal betrokken moet worden: neem (samen met je procesbegeleider) contact op met erfgoedspelers uit de buurt.

2. PLANNING

- › Het leerkrachtenteam maakt een concreet plan voor de projectuitwerking op school.
- › Verdeel de rollen (denk aan je sterkte).
- › Maak gebruik van de tijdslijn en het schema dat als bijlage is toegevoegd.
- › Hoe groot wil je je project maken? Hoeveel tijd wil je eraan besteden? Wordt er een projectweek ingelast voor de hele groep? Werkt elke leerkracht individueel/klassikaal en wekelijks aan het project?
- › Kies een thema en formuleer activiteiten.
- › Betrek je leerlingen.
- › Als leerkrachtenteam leg je dit traject in één schooljaar af. Als je moeite hebt om vooruit te plannen, kan je ook omgekeerd te werk gaan. Maak een **retroplanning**: start op het einde (van het jaar) met de evaluatie en werk zo terug naar het begin tot je een retroplanning hebt opgesteld.

- › Voorzie een minimaal en maximaal scenario, dan ben je voorbereid wanneer er zich onvoorziene omstandigheden voordoen. Probeer ook een digitale vertaalslag te maken.
- › Bouw voldoende reflectiemomenten in: sparren met collega's of gewoon ventileren helpt! Wacht ook niet te lang om hulp in te roepen. Beter een keer te veel "Wolf!" roepen dan te weinig.
- › Documenteer het hele proces (foto, film, tekst, geluid ...): je kan dit zelf doen of als opdracht aan de leerlingen geven. Het project van begin tot einde documenteren is een fijne manier om de evolutie te zien. Bovendien heb je direct materiaal beschikbaar om zowel intern als extern (breed publiek) te communiceren. Gebruik het communicatiesjabloon dat je kan downloaden via www.buurtenmeterfgoed.be om je project uit te dragen. Communiceer van bij de start over het traject dat je aflegt.

Publiek domein via WikimediaCommons

3. UITVOERING & BIJSTURING

- › Voer de planning uit.
- › Maak lesvoorbereidingen.
- › Overleg geregeld en stuur bij waar nodig.
- › Wees transparant: duidelijke communicatie is nodig.
- › Wees flexibel.
- › Communiceer ook bij problemen: klap zeker niet toe wanneer je niet meer weet hoe je verder moet. Dat zorgt voor een flessenhals in het project. Zoek dan hulp!
- › Zorg voor een toonmoment/publieksmoment.
- › Hang je project aan een grootschaliger erfgoedgerelateerd event om meer 'exposure' te krijgen zoals de Erfgoeddag, de Open Monumentendagen, de Archeologiedagen, de Nachten van de Geschiedenis ...

Een illustratie die Francis Barlow (Engelse kunstenaar, 17e eeuw) in 1687 maakte bij een vertaling van de fabels van Aesopus (Griekse fabeldichter, 7e/6eE v.Chr.).

Een herdersjongen verveelde zich terwijl hij de schapen van zijn vader hoedde. Hij riep voor de grap: "Wolf, er is een wolf!". De dorpingen snelden toe om hem te helpen, maar hij lachte hen uit. Dit herhaalde zich drie keer. De vierde keer verscheen er werkelijk een wolf bij de schapen maar toen de jongen om hulp schreeuwde kwam niemand hem helpen. Moraal van het verhaal is dat je niet nodeloos alarm moet slaan.

Maar in het kader van een erfgoedproject roep je beter wel één keer te veel dan te weinig de hulp in van collega's, de procesbegeleider of een externe partner.

4. AFRONDING

- › Vier met het team en de leerlingen het werk dat jullie hebben verzet.
- › Neem na afloop de tijd om samen te evalueren: wat ging goed, wat ging minder goed? Hoe evalueren de leerlingen de activiteiten? Hoe evalueren de betrokken partners het traject?
- › Leer uit je fouten.
- › Wat neem je als team en als leerkracht mee naar het volgende schooljaar?
- › Hoe houd je de contacten met de partners warm?
- › Wat wil je nog communiceren naar wie? Plan/doe het nu.

4. Koken kost ook geld!

Wanneer je voor de uitvoering of vormgeving van je project werkt met kunstenaars of workshopgevers zal je een zeker budget nodig hebben.

Mogelijke subsidiekanalen?

- › Via Cultuurkuur (CANON Cultuurcel) kan je financiële of logistieke steun aanvragen voor je cultuurproject op school (waaronder dus ook een erfgoedproject): cultuurkuur.be
- › Lokale erfgoedcel: zij kunnen bepaalde middelen vrijmaken om projecten een duwtje in de rug te geven.
- › Gemeenten: via de erfgoedambtenaar of de cultuurbeleidscoördinator kan er gepolst worden naar een eventuele bijdrage.
- › Provincies: subsidies van hieruit zullen vooral met onroerend erfgoed te maken hebben.
- › Crowdfunding op school/met de ouders of via het platform 'Geef om erfgoed' dat kleinschalige erfgoedprojecten in Vlaanderen en Brussel mee wil helpen realiseren: www.geefomerfgoed.be.
- ›
- ›
- ›

HOE BOUW IK MIJN NETWERK OP?

CONTACTEN & ADRESBESTANDEN

1. Pluk het laaghangend fruit eerst

In een Buurten met erfgoed-traject worden de eerste contacten aangeleverd door de procesbegeleider. Jullie bouwen die dan geleidelijk samen verder uit tot een (lokaal) dekkend netwerk van experts en erfgoeddeskundigen.

Elke ervaring is meegenomen, elk contact ook. Dat ze telkens 'anders' zijn, spreekt voor zich.

In de loop van je professionele carrière bouw je verschillende netwerken uit. Probeer vanaf het begin bij de uitbouw van je 'erfgoed'-netwerk alle contactgegevens netjes bij te houden. Hierbij zijn niet alleen een naam, e-mailadres of telefoonnummer handig, maar ook een weblink met korte beschrijving van wat je contactpersoon en/of organisatie concreet doet. Zo weet je na verloop van tijd nog goed waarom je die erfgoedexpert hebt opgenomen in je adressenbestand.

2. Ga zo breed mogelijk

Durf in de opbouw van je netwerk breed te gaan. Een handig hulpmiddel is daarbij de Erfgoedkaart (www.erfgoedkaart.be). Via deze online kaart kan je alle erfgoedorganisaties in Vlaanderen en Brussel opzoeken. Je vindt er zowel de professionele organisaties (bv. musea, archieven ...) als de verenigingen van erfgoedgemeenschappen en vrijwilligers (bv. heemkundige kringen, familiekunde, gidsen ...).

Ga niet alleen voor strikte erfgoedspelers, maar betrek ook organisaties of individuen die op het eerste gezicht niet louter met erfgoed bezig zijn. Die kan je bijvoorbeeld vinden via de website van Socius (www.socius.be). Socius is het steunpunt voor sociaal-cultureel werk in Vlaanderen. Zij ondersteunen dus het ruime en rijke verenigingsleven. Als je klikt op 'Sector' en vervolgens op 'Organisaties' zie je de namen van alle organisaties in Vlaanderen en Brussel.

Een volledig omvattende lijst in Vlaanderen en Brussel kunnen we hier onmogelijk aanbieden. Je zal zelf nog het nodige speurwerk moeten verrichten. Afhankelijk van je thema kan je nagaan welke mogelijke partner(s) je iets te bieden heeft. Maar we kunnen je wel al een duwtje in de juiste richting geven.

3. Erfgoedspelers actief over heel Vlaanderen & Brussel

www.faro.be

FARO is het steunpunt voor het roerend en immaterieel cultureel-erfgoedveld in Vlaanderen en Brussel. Als steunpunt doet FARO aan kennisontwikkeling, geeft het vorming en advies en begeleiding op maat.

www.historiesvzw.be

Histories is de dienstverlenende organisatie voor erfgoedvrijwilligers in Vlaanderen en Brussel. Op haar site heeft ze verschillende databanken die je kan raadplegen, o.a. over reuzen, feesten, volkscafés, rituelen en tradities ... Je kan ook informatie opvragen over de heemkundige kringen.

www.mosvlaanderen.be

MOS helpt scholen zich te ontwikkelen tot een milieuvriendelijke en duurzame leer- en leefomgeving samen met de leerlingen, het schoolteam en het netwerk van de school (in Vlaanderen en Brussel). MOS biedt scholen onder andere begeleiding op maat. Ook erfgoed kan in een werking rond duurzaamheid worden geïntegreerd.

www.tragewegen.be

Trage Wegen vzw is gegroeid uit verschillende verenigingen. Zowat gelijktijdig stelden wandel-, natuur- en jeugdbewegingen vast dat te veel trage wegen verloren gingen. Ze sloegen de handen in elkaar en richtten een nieuwe organisatie op om het tij te keren. Trage Wegen vzw maakte een begrip van de term 'trage weg', met gerichte projecten en door campagnewerk. Op hun site kan je lokale werkgroepen en lid-verengingen in je buurt terugvinden.

www.variaties.be

Variaties vzw verenigt de lokale en regionale dialectverenigingen in Vlaanderen en Brussel. Het is de bedoeling door samenwerking tot een meerwaarde te komen en de dialectologie bekend te maken bij een groot publiek. Op de site staan de lokale verenigingen opgesomd.

www.vlas.be

VLAS vzw ondersteunt en promoot Vlaamse traditionele sporten. Samen met haar volkssportbonden en -clubs wil VLAS als koepel hun werking en aanbod helpen versterken. Op de website kom je meer te weten over alle aangesloten traditionele sporten.

<https://immaterieelerfgoed.be>

Werkplaats immaterieel erfgoed (WIE) is de organisatie voor immaterieel erfgoed in Vlaanderen. Als hét aanspreekpunt voor immaterieel erfgoed in Vlaanderen zetten ze zoveel mogelijk immaterieel erfgoed in de kijker. Ze voorzien vragenuurtjes, organiseren (netwerk)evenementen, faciliteren stages en werken aan kennisopbouw en -deling.

www.etwie.be

ETWIE is de expertisecel voor technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed. ETWIE opereert vanuit het Industriemuseum in Gent en houdt zich voornamelijk bezig met de roerende en immateriële aspecten van het erfgoed.

www.cagnet.be

CAG is het kenniscentrum voor agrarisch erfgoed in Vlaanderen en Brussel. Het bestudeert de geschiedenis en het erfgoed van landbouw, voeding en landelijk leven vanaf 1750 tot vandaag. CAG brengt dit materieel en immaterieel erfgoed in kaart in een nationale en internationale context, en met aandacht voor de interactie tussen verleden, heden en toekomst.

www.cemper.be

CEMPER is het Centrum voor Muziek- en Podiumerfgoed. Muziek en podiumkunsten dragen bij tot de rijke cultuur die Vlaanderen en Brussel kenmerkt: zowel die van het verleden als die van het heden. CEMPER wil de sporen uit deze cultuur bewaren en doorgeven.

Je kan ook een kijkje nemen op <https://erfgoeddienstverleners.be>. Daar vind je de volledige lijst van erfgoedorganisaties die een dienstverlenende rol op landelijk niveau opnemen. Je kan deze organisaties dus altijd een vraag stellen m.b.t. het erfgoedproject waaraan je werkt.

4. Regionale erfgoedspelers (enkel actief in specifieke regio's)

Dit zijn erfgoedspelers die een specifieke dienstverlenende rol opnemen voor een bepaalde regio.

Zowel voor het roerend en immaterieel cultureel erfgoed als voor het onroerend erfgoed bestaan er zulke regionale spelers.

ERFGOEDCELLEN

De erfgoedcellen hebben als werkterrein het roerend en immaterieel cultureel erfgoed. Er zijn momenteel 27 erkende erfgoedcellen. Elke cel is een samenwerkingsverband van verschillende steden en/of gemeenten. De steden Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent, Leuven en Mechelen vormen hierop een uitzondering. Zij hebben hun eigen, typische 'cel'.

Elke cel heeft een eigen naam en gezicht en is terug te vinden via de algemene site www.erfgoedcellen.be. Je vindt hier ook alle contactgegevens terug. Kan jij zien tot welke erfgoedcel je gemeente behoort?

IOED'S

De IOED's (of Intergemeentelijke Onroerend Erfgoeddiensten) focussen zich op het onroerend erfgoed. Er zijn momenteel 32 IOED's erkend. Zij hebben de opdracht een lokaal erfgoedbeleid uit te tekenen. Je vindt ze terug op de algemene site www.onroerenderfgoed.be.

Voor sommige regio's overlappen de erfgoedcellen en de IOED's elkaar geheel of gedeeltelijk. Maar dat is (nog) niet overal zo. Afhankelijk van welke soort erfgoed je in jouw project wil verkennen is de ene dan wel de andere beter geschikt om je verder op weg te helpen. Sowieso behoort het tot hun beider takenpakket om in te gaan op vragen van de erfgoedgemeenschap en haar vrijwilligers. Dit geldt dus ook voor een school!

Op de site kan je de Inventaris en de Beeldbank voor onroerend erfgoed raadplegen. Als je school geklasseerd is vind je hier alle nodige info terug (mèt plattegrond).

REGIONALE LANDSCHAPPEN

Naast deze spelers zijn er ook nog zestien Regionale Landschappen vastgelegd. Hun taak is het behouden en versterken van natuur, erfgoed & streekidentiteit, klimaat, draagvlak en beleving. Zij brengen inwoners en partners samen rond een wervend landschapsverhaal dat inspireert en voor verbondenheid zorgt. www.regionalelandschappen.be

PROVINCIES

De provincies hebben een gerichte focus op voornamelijk onroerend erfgoed. Ze nemen een trekkende rol op in het Vlaams netwerk van onroerend-erfgoeddepots. www.vlaamseprovincies.be/categories/erfgoed

5. Brusselse spelers

De Erfgoedcel Brussel van de Vlaamse Gemeenschapscommissie is het aanspreekpunt voor wie aan de slag wil met het veelzijdige Brusselse roerend en immaterieel erfgoed. Informeren, kennis uitwisselen en samenwerken rond het cultureel erfgoed lopen als rode draden doorheen hun werking. Erfgoedcel Brussel ontwikkelde ook [een inspiratiegids Buurten met erfgoed in Brussel](#). www.erfgoedcelbrussel.be

Via hun Erfgoedbank (<https://erfgoedbankbrussel.be>) vind je foto's, prentkaarten, affiches en andere herinneringen aan het dagelijks leven uit verschillende Brusselse gemeenten.

Erfgoedklassen & Burgerschap is een organisatie die leerlingen wil sensibiliseren voor het Brusselse erfgoed. De organisatie richt zich tot de Brusselse scholen door activiteiten zoals wandelingen en zoektochten door de schoolbuurt op touw te zetten. Daarnaast laat Erfgoedklassen de jongeren kennismaken met de erfgoedberoepen. www.erfgoedklassen.brussels

6. Lokale spelers

Via deze website van de Vlaamse overheid vind je de contactgegevens van alle provincies en hun steden/gemeenten. Wanneer je doorklikt krijg je ook de desbetreffende sites te zien. www.vlaanderen.be/gemeenten-en-provincies

Via verschillende Facebookpagina's zoals 'Gij zijt van ...' kan je ook heel wat informatie op het spoor komen of interessante figuren ontdekken die misschien een relevante collectie foto's hebben, of een goed verhaal.

Buurten met erfgoed SO: Contactgegevens

NAAM

CONTACT

School (naam, adres, website)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Leerkrachten (naam, e-mail, telefoon, vak):

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Erfgoedcel (naam, website)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Contactpersoon (naam, e-mail, telefoon, functie):

.....

.....

.....

.....

.....

.....

IOED (naam, website)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Contactpersoon (naam, e-mail, telefoon, functie):

.....

.....

.....

.....

.....

.....

NAAM

CONTACT

Heemkundige kring (naam, adres, website)

.....
.....
.....
.....
.....

Contactpersoon (naam, e-mail, telefoon, functie):

.....
.....
.....
.....
.....

Organisatie ...

.....
.....
.....
.....
.....

Contactpersoon (naam, e-mail, telefoon, functie):

.....
.....
.....
.....
.....

Organisatie ...

.....
.....
.....
.....
.....

Contactpersoon (naam, e-mail, telefoon, functie):

.....
.....
.....
.....
.....

Organisatie ...

.....
.....
.....
.....
.....

Contactpersoon (naam, e-mail, telefoon, functie):

.....
.....
.....
.....
.....

Organisatie ...

.....
.....
.....
.....
.....

Contactpersoon (naam, e-mail, telefoon, functie):

.....
.....
.....
.....
.....

BIJLAGEN

1. De pilotscholen

Keerpunt Freinetscholen Houthalen (schooljaar '20-'21)

- › contactgegevens: Saviostraat 37, 3530 Houthalen-Helchteren - 0468/32.47.82 - deveranda@keerpuntscholen.be
- › <https://keerpuntscholen.be/limburg-hasselt-en-houthalen>
- › aso, eerste graad (1e jaar, 10 leerlingen – startende school) in 2020-'21
- › betrokken leerkrachten: hele team
- › betrokken (erfgoed)spelers: Erfgoedcel Mijn-Erfgoed, Geschied- en heemkundige kring De Klonkviool, Erfgoedwerking Helchteren, IOED Lage Kempen, Groene Moskee van Meulenberg, STEBO-Buurtopbouwwerk, cc Casino, bewoners van Meulenberg, Dienst cultuur en jeugd Houthalen, RIMO, Provinciaal Natuurcentrum Limburg, een lokale gids en ex-mijnwerker en Bamm!/Mastiek.
- › titel: 'Het Appartement'
- › doel: de school inbedden in de wijk, de verwevenheid met de buurt versterken
- › De school liet haar leerlingen het voortouw nemen. Zij kozen ervoor om hun erfgoedproject uit te bouwen rond een verdwenen appartementsgebouw in de buurt waaraan zij goede herinneringen koesterden. Dit concrete gebouw kwam tot leven door de verzamelde verhalen van voormalige bewoners en door de maquette die de leerlingen bouwden. De leerlingen stonden ook stil bij de sociale geschiedenis die aan dit gebouw verbonden is. Tijdens een toonmoment presenteerden ze zelf hun bevindingen in woord en beeld.

Busleyden Atheneum Campus Caputsteen (schooljaar '20-'21)

- › contactgegevens: Caputsteenstraat 51, 2800 Mechelen – 015/20.21.74 – info@BACaputsteen.be
- › <https://busleydenatheneum.be/campuscaputsteen>
- › aso, tso, kso, tweede graad (3e jaar, 127 leerlingen) in 2020-'21
- › betrokken leerkrachten: Nederlands, aardrijkskunde, Engels, kunst
- › betrokken (erfgoed)spelers: Erfgoedcel Hof van Busleyden, carnaval- en geburenkringen, Dienst diversiteit Mechelen, Gidsenbond en FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.
- › titel: 'Mechelse feesten'
- › doel: de leerlingen in contact brengen met immaterieel erfgoed in Mechelen
- › De school dompelde zich onder in de Mechelse feesten. Alle derdejaars kregen de opdracht iemand te interviewen over de feesten die hij/zij/hen viert en om dit interview in een vorm naar keuze te gieten: dans, theater, stripverhaal ... Alle resultaten werden gebundeld in een e-book.

Sint-Willebrord Berchem – Heilige Familie (schooljaar '20-'21)

- › contactgegevens: Ferdinand Coosemansstraat 15-17, 2600 Berchem – 03/239.27.87 – willebrord@wilfam.be
- › www.wilfam.be
- › bso, alle graden (70 leerlingen) in 2020-'21
- › betrokken leerkrachten: project algemene vakken / maatschappelijke vorming
- › betrokken (erfgoed)spelers: Erfgoedlab Antwerpen (erfgoedcel), Cultuurantenne Berchem, Kring voor heemkunde Berchem Schaliënhoef, de bibliotheek, lokale afdeling van Natuurpunt, een lokale gids, IC Antwerpen, Sankaa vzw, buurtbewoonster en kunstenaar Ioanna Rossi, Bamm!/Mastiek en FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.
- › titel: 'Migratie'
- › doel: de betrokkenheid op school verhogen door het persoonlijk erfgoed van leerlingen te verbinden met het lokale
- › De school spoorde haar leerlingen aan hun ouders en grootouders vragen te stellen over het hoe en waarom van hun migratie naar Berchem. Ook bij de gevolgen van die migratie werd stilgestaan. Sommigen baseerden hun verhaal op één zelfgekozen foto uit het familiealbum. Anderen filmde het hele interview of schreven een tekst volledig uit. Nog een andere groep concentreerde zich op 'de Muur van Berchem' waarop typische Berchemse taferelen prijken en greep dit aan om zich hierin te verdiepen.

Athena Atheneum Oostende (schooljaar '19-'20)

- › contactgegevens: Leon Spilliaertstraat 31, 8400 Oostende – 059/70.16.92 – centrum@athena-oostende.be
- › www.athena-oostende.be
- › aso, derde graad (5e jaar, 195 leerlingen per jaar) zowel in 2019-'20 als in 2020-'21
- › betrokken leerkrachten: Nederlands, geschiedenis
- › betrokken (erfgoed)spelers: Erfgoedcel Kusterfgoed, stad Oostende, Mu.ZEE, dialectenexpert, Heemkundige kring De Plate, een lokale gids en FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.
- › titel: 'Nachtschade'
- › doel: de leerlingen bewustmaken van de culturele en sociale geschiedenis van het schoolgebouw
- › Het Athena Atheneum probeerde al haar vijfdejaars de liefde voor het schoolerfgoed bij te brengen door samen met hen in het schoolverleden te graven. Verhalen over de school(buurt) en haar oud-leerlingen werden voorzien van de nodige context via archief- en ander opgraafwerk. De leerlingen gaven hun resultaten gestalte in digitale vorm.

KTA Lokeren (schooljaar '19-'20)

- › contactgegevens: Azalealaan 21, 9160 Lokeren – 09/348.22.12 – info@gotalok.be
- › www.technischatheneumlokeren.be
- › bso, tweede graad (25 leerlingen) in 2019-'20 (gedeeltelijk afgerond)
- › betrokken leerkrachten: levensbeschouwelijke vakken, project algemene vakken / maatschappelijke vorming
- › betrokken (erfgoed)spelers: Erfgoedcel Waasland, Stadsmuseum Lokeren, Heemkundige kring De Souvereinen, Bibliotheek Lokeren, Dienst Samenleving en Dienst Cultuur van de Stad Lokeren, Histories vzw en Provincie Oost-Vlaanderen.
- › titel: 'Migratie naar Lokeren - Familieverhalen'
- › doel: de leerlingen bewustmaken van hun persoonlijk erfgoed en de wijze waarop dit opgenomen wordt in het erfgoedverhaal van Lokeren zelf
- › In het KTA Lokeren werden de leerlingen van het derde jaar begeleid in het creëren van nieuwe bronnen door het afnemen van interviews. Elk van hen interviewde een familielid naar keuze. Een vaste vraag was hoe zij in Lokeren terecht kwamen. Deze interviews zouden na verwerking een plek krijgen in het museum van Lokeren. Op die manier zou een start gemaakt kunnen worden naar een inclusieve verzameling van Lokerse familie- en migratieverhalen.

GTI Duffel (schooljaar '19-'20)

- › contactgegevens: Rooienberg 20, 2570 Duffel – 015/31.34.37 – info@gtiduffel.be
- › <https://gtiduffel.be>
- › tso, eerste graad in 2019-'20 (niet afgerond)
- › betrokken leerkrachten: Nederlands, geschiedenis, aardrijkskunde, mechanica/techniek/elektriciteit/technisch tekenen
- › betrokken (erfgoed)spelers: cc Cinema Plaza, lokaal bestuur Duffel (cultuur en erfgoed), landschap/Fort Duffel, een gids van Fort Duffel, IGEMO en FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.
- › titel: 'Cinema Plaza'
- › doel: de oude cinema Plaza kreeg een herbestemming als cultureel centrum. De leerlingen verkennen het rijke verleden van de cinema vanuit verschillende lessen.
- › Dit project is helaas niet helemaal uit de startblokken geraakt omwille van de coronapandemie.

2. Lessuggesties: werken met erfgoed ten tijde van corona

Dit document biedt inspiratie aan al wie zich tijdens deze coronatijden graag met erfgoed bezighoudt. Het bevat enkele hands-onopdrachten die gemakkelijk van thuis uit gemaakt kunnen worden. De oefeningen kunnen ook tijdens langere vakantieperioden aan leerlingen gegeven worden. Zo kan het thema 'erfgoed' zelfs vanop afstand warm gehouden worden.

Uiteraard kunnen de opdrachten naar believen aangepast worden.

We voegen ook enkele URL's toe die doorverwijzen naar de website van FARO. Daar vind je als leerkracht meer achtergrondinformatie over wat erfgoed en erfgoedwerk is. Dit kan ook nuttig zijn bij de onderstaande oefeningen.

<https://faro.be/kennis/medewerkersbeleid/wat-is-cultureel-erfgoed>

<https://faro.be/kennis/medewerkersbeleid/wat-is-cultureel-erfgoedwerk>

<https://faro.be/kennis/medewerkersbeleid/welke-beroepen-zijn-er>

Maak zelf een 'historische bron'

- › Hou een coronadagboek bij zodat mensen over honderd jaar kunnen zien hoe wij deze periode ervaren. Je kan je dagboek online of met pen en papier creëren. Of allebei.
- › Schrijf een straf verhaal over deze coronatijden. Of een inspirerend gedicht over wat je denkt en voelt nu je zo veel thuis moet zijn. Schrijf desnoods een brief naar een van je vrienden of vriendinnen waarin je vertelt hoe je je dagen spendeert.
- › Zorg voor heel wat originele beelden uit deze periode: foto's, tekeningen, collages. Mettertijd krijgt dit materiaal een documentaire waarde!
- › Teken eens een stripverhaal met jezelf als held in de hoofdrol. Of als coronakiller!
- › Zoek alle moppen die dezer dagen de ronde doen over het 'coronatijdperk' en maak er een echt Moppenboek van. Laat de toekomstige generaties zien waarmee wij 'in onze tijd' lachten.

Sprokkel een tijds capsule samen

Zoek allerlei objecten die typisch zijn voor deze tijd en breng ze samen. Daar mogen ook persoonlijke voorwerpen tussen zitten. Een plastic knuffel, een spinner, een game ... Zodra de school weer open is, worden alle verzamelde spullen in een capsule gestopt en begraven. De capsule wordt pas weer over 50 jaar opgegraven.

Fotografeer je eigen buurt

Ga je de straat op om een frisse neus te halen? Probeer dan met je smartphone of met een gewoon foto toestel je buurt te fotograferen. Fotografeer bijvoorbeeld drie dingen die jij absoluut de moeite waard vindt om te bewaren voor later. Dat kan een oude boom zijn, een standbeeld, een gebouw, een rivier, een wijk, een oude cinema, een café, een kruidenierszaak, je school ... Schrijf bij je foto steeds de datum, plaats, wat het is en waarom jij dit zeker zou willen bewaren.

Later kunnen deze foto's bij de 'erfgoedkaart' gevoegd worden.

Train je interview-skills

- › Blader door je familiealbum en zoek een foto die je aanspreekt. Heb je er zelf iets over te vertellen of wil je er graag meer over weten? Durf vragen te stellen. Wees nieuwsgierig! Denk aan de 5 W's: Wie? Wat? Waar? Wanneer? Waarom?
- › Schrijf een (geheim) familierecept op. Waarom is dit recept zo belangrijk voor jou of jouw familie? Is het iets van alle dag? Of enkel bij speciale gelegenheden? Als je kan, geef er dan een beeld bij.
- › Vraag je ouders om je een sprookje uit hun kindertijd te vertellen. Luister eerst goed naar het verhaal en schrijf het na afloop op in je eigen woorden. Als hulpmiddel kan je je smartphone gebruiken om alles op te nemen.
- › Zoek een object in huis dat belangrijk is voor je familie. Bijvoorbeeld: een doopkleed, een gebedsboek, een tasbih, een juweel, een 'gebedssteen', een icoon, een nargileh, een spel, een verzameling ... Probeer van elk voorwerp een 'inventarisfiche' op te stellen met o.a. volgende elementen:
 1. Naam van het voorwerp (wat is het?)
 2. Beschrijving van het voorwerp (hoe ziet het eruit) + foto
 3. Waarvoor wordt of werd het gebruikt?
 4. Wanneer is het gemaakt?
 5. Door wie is het gemaakt?
 6. Waar is het gemaakt?
 7. Wie is eigenaar?
 8. Waar wordt het bewaard?
 9. Waarom wordt het bewaard?

100 vragen aan het erfgoed

Kies erfgoed uit de schoolbuurt uit dat je zou willen bewaren voor later. Gebruik voor deze oefening eerst je eigen fantasie. Pas daarna ga je opzoekwerk verrichten over het erfgoed zelf.

Bedenk zoveel mogelijk vragen die je aan het erfgoed zou willen stellen – alsof het erfgoed een persoon is die zou kunnen antwoorden. Vraag bijvoorbeeld aan een kerktoeren:

- › Hoelang sta jij hier al?
- › Hoe hoog ben je?
- › Hoe is het uitzicht daarboven?
- › Heb je het soms koud of veel te warm?
- › Voel je je soms eenzaam?
- › Uit welk materiaal ben je gemaakt?
- › Hoelang heeft het geduurd om jou te bouwen?
- › Wie heeft jou gebouwd?
- › Wat vind je van de plek waar je staat?
- › Heb je de omgeving rond jou zien veranderen?
- › Je krijgt waarschijnlijk minder bezoek dan vroeger. Wat vind je daarvan?
- › Ben je altijd een kerktoeren geweest? Of was je vroeger iets anders?
- › Hoeveel kost jij?
- › ...

Op sommige van deze vragen kan je zelf antwoorden, vanuit je verbeelding, alsof de kerktoeren spreekt. Voor andere vragen doe je (online) opzoekwerk om de (exacte) antwoorden te vinden.

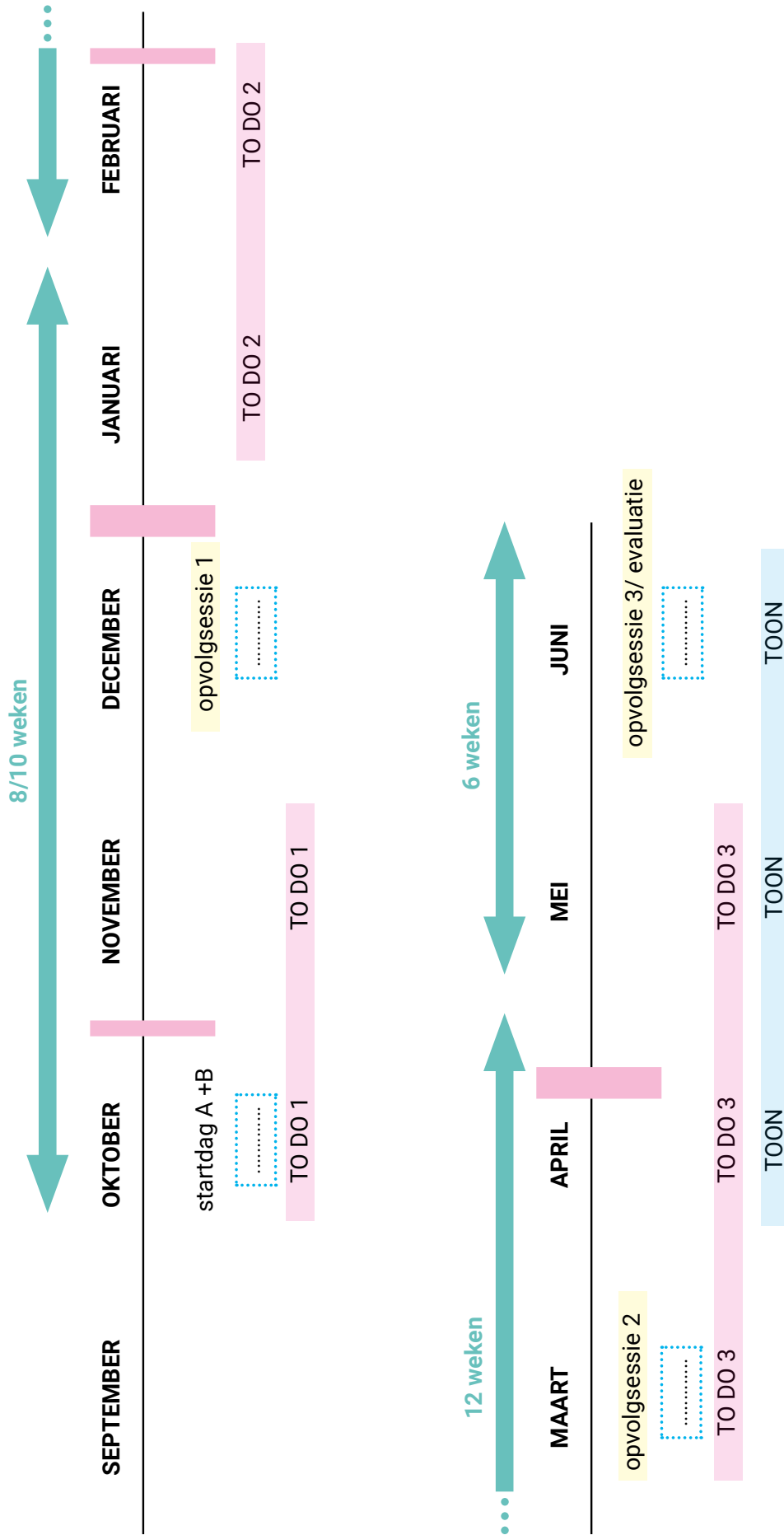
Verzin zoveel mogelijk vragen (minimaal 30). Probeer zo origineel mogelijk te zijn!

Wil je meer uitdaging? Speel jouw vragen en erfgoed door aan een andere leerling (of groep leerlingen). Beantwoord dus elkaars vragen. Dat maakt het nog spannender.

3. Buurten met erfgoed SO: Planningstijdslijn en schema

PLANNING VAN HET TRAJECT BUURTEN MET ERFGOED: tijdslijn

STARTDAG A

Doel

- Kennismaking & vorming van leerkrachten

Programma

- Inleiding tot erfgoed
- Netwerk van erfgoedpartners
- De Buurt in kaart brengen

- keuze van het thema (top 3)
- vastleggen van de opvolgessies
- algemeen afsprakenkader

STARTDAG B

Doel

- Kennismaking & aftoetsing van het thema met de lokale erfgoedpartners

Programma

- Netwerk van erfgoedpartners
- Inbreng expertise erfgoedpartners

TO DO 1

- De info van Startdag A toepassen (doe de zelftest)
- Samenstellen van een team en contactpersoon aanduiden
- Uit de top 3 thema's het definitieve thema aftoetsen met de leerlingen
- Eerste aanzet van project op papier uitwerken
- Aandeel van elke leerkracht specificeren
- Documenteren van het proces
- ...

TO DO 2

- Contact met de erfgoedpartners onderhouden
- Eerste activiteiten met de leerlingen en partners uitwerken
- Documenteren van het proces (de leerlingen hierin een rol geven)
- Samenwerking met partners consolideren
- Voortgangsrapport bijhouden van het project
- ...

TO DO 3

- Realiseren van een toon-of publieksmoment
- Samenwerking met partners
- Vormgeven van de projectweek indien nodig
- Documenteren van het proces en toonmoment
- ...

OPVOLGSESSIE 1

Doel

- Ideeën opperen, verfijnen en uitwerken

Programma

- Voorstelling projectideeën/project
- Samenwerking partners
- Feedback
- Ondersteuning waar nodig
- Kan digitaal doorgaan

OPVOLGSESSIE 2

Doel

- Ervaringen delen en elkaar ondersteunen

Programma

- Eerste ervaringen delen
- Bijsturen indien nodig
- Wat hebben we nog nodig en wie kan ons daarbij helpen?
- Kan digitaal doorgaan

OPVOLGSESSIE 3

Doel

- Wat leren we en wat plannen we voor de toekomst?

Programma

- Evaluatie
- Samen met alle betrokkenen
- Live moment

TOONMOMENT (publiek)

Doel

- Zichtbaar maken van het traject dat de school samen met de partners heeft afgelegd

Hoe?

- Idealiter in de publieke ruimte i.s.m. de betrokken partners maar kan ook op school zelf
- Voor de vormgeving kan een beroep gedaan worden op kunstenaars

- Kan gekoppeld worden aan jaarlijks terugkerende event zoals de Erfgoeddag in april of tijdens een lokaal feest of event
- Kan ook als projectweek op school vorm krijgen
- Belangrijk is ook hier om te documenteren (zeker van de eindresultaten)

4. Artikel over de ervaringen van de piloottrajecten Buurten met erfgoed

P. Roumeliotis, 'Buurten met erfgoed 2.0. Pilotprojecten openen ogen', In: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 14(2021)3, p.62-65.

'Lees het tijdschrift
faro ook via ISSUU.
Meer info op
faro.be/tijdschrift.

PILOOTPROJECTEN OPENEN OGEN

***Buurten met erfgoed* brengt de erfgoedwereld en het onderwijs samen, met de buurt als bindmiddel. Op maat van de school worden projecten uitgetekend en ontdekken leerkrachten en leerlingen de verhalen achter hun schoolomgeving. Een jaar voor de coronapandemie uitbrak, vond de stuurgroep van *Buurten met erfgoed* de tijd rijp om de methodiek uit het lager onderwijs ook uit te proberen in het secundair, met een aantal pilootprojecten.¹**

Poli Roumeliotis

C OVID-19 gooide ook hier roet in het eten: scholen, leerkrachten en leerlingen werden uitgedaagd om zich staande te houden. Ook zo voor de pilootprojecten: *Buurten met erfgoed* (BME) volgt immers het ritme van de school, niet omgekeerd. Twee van de drie scholen die als eerste op de kar sprongen, zagen hun project stranden. Toch droeg hun ervaring bij tot het beter begrijpen van de noden en wensen van leerkrachten en directies in dergelijke omstandigheden. Het werd duidelijk dat projectmanagement en transparante communicatie sleutelbegrippen zijn. Hoe preciezer de scholen hun beoogde doel of effecten formuleerden, hoe hoger de slaagkansen. Ook cruciaal bleek de mate waarin men flexibel was (als organisatie of individu) om met onvoorziene omstandigheden om te gaan.

Athena Atheneum Oostende

- » aso, derde graad (5e jaar, 195 leerlingen per jaar) zowel in 2019-'20 als in 2020-'21
- » betrokken leerkrachten: Nederlands, geschiedenis
- » titel: 'Nachtschade'
- » doel: de leerlingen bewustmaken van de culturele en sociale geschiedenis van het schoolgebouw

De muur van Berchem dient voor de jongeren van Sint-Willebrord als inspiratie om meer over de eigen buurt te weten te komen. © FARO

LIEFDE VOOR HET ERFGOED

Het Athena Atheneum voerde in dat eerste turbulente coronajaar zijn project in en rond het schoolgebouw – weliswaar in aangepaste vorm – uit. “Al bij al is de covidproofversie goed meegevallen en misschien valt er ook wel iets uit te leren,” zegt de drijvende kracht Kathelijn Vervarcke. “We hebben van de nood een deugd gemaakt en ingespeeld op de vormen en technieken die de leerlingen beheersen en die deel uitmaken van hun leefwereld. Met de gsm video’s maken en monteren: dat kunnen ze allemaal goed. Die werden daarna via hun eigen kanalen verdeeld – die bereik je anders niet. Onze leerlingen vonden dit toffer dan een opendeurdag met livevoorstellingen, wat eerst de bedoeling was.”

Een belangrijke motivatie om deel te nemen was de recente fusie met een andere school: “De populatie uit een ‘witte’ school net buiten Oostende werd gemengd met een typisch stadspubliek. We kwamen terecht in een oud gebouw waarvoor niet iedereen even enthousiast was. Vandaar dat we een project opzetten om onze school-

gemeenschap de liefde voor het erfgoed bij te brengen.” Volgens Kathelijn is dat bij zo’n 80 % van de leerlingen geslaagd. We hebben samen de documentaire *Charlatan* bekeken, over Arno, een oud-leerling. “De leerlingen merkten op dat de documentairemakers willekeurige beelden monteerden op de schooltijd van Arno. Hun reactie: ‘Ze hadden het maar aan ons moeten vragen, we hebben zoveel materiaal in het archief!’ Het is wel heel geslaagd als ze zo verontwaardigd zijn en hun verhaal willen delen.”

VERHALEN DICHT BIJ HUIS

In volle pandemie en niet zonder aarzelen besloten ook drie andere secundaire scholen de sprong te wagen. Er loopt een rode draad doorheen de projecten: het belang van verhalen en gedeelde geschiedenissen. De leerlingen werden erop uitgestuurd om interviews af te nemen, die noodgedwongen, door de coronamaatregelen, in de directe omgeving plaatsvonden.

»

De maquette van 'Het Appartement' uit Houthalen staat tentoongesteld in Cultuurhuis Casino. © FARO

De leerkrachten van Sint-Willebrord Berchem leren tijdens de startdag hoe ze erfgoed in de klas kunnen gebruiken. © FARO

Keerpunt Houthalen (Freinet)

- » aso, eerste graad (1e jaar, 10 leerlingen – startende school) in 2020-'21
- » betrokken leerkrachten: hele team
- » titel: 'Het Appartement'
- » doel: de school inbedden in de wijk, de verwevenheid met de buurt versterken

Zo was er de opstartende Freinetschool in Houthalen-Helchteren die BME aangreep om zich met de buurt te verbinden. Leerlingen hadden mooie herinneringen aan een nabijgelegen appartementsblok dat enkele jaren voordien was afgebroken. Het project? Dit gebouw als maquette reconstrueren, onder het motto: 'Als je vanuit de leefwereld van de leerlingen vertrekt, motiveer je ze meer'. Zo ontstonden diverse invalshoeken die gelinkt konden worden aan de leerinhouden: perspectieftekeningen, geschiedenis en taal. Gaandeweg verwierven de leerlingen meer kennis over hun buurt, met daarin een belangrijke, centrale plaats voor de steenkoolindustrie. "Samen met Jean, een oud-mijnwerker en buurtbewoner, gingen we naar zijn mijncollectie in Greenville kijken.² Hij bracht zijn persoonlijk verhaal, maar op een of andere manier was de hele klas ermee verbonden. Het ging over véél meer dan 'de mijnwerkers die van overal in de Belgische mijnen kwamen werken'. Iedereen voelde veel respect," vertelt Els Desmedt namens het leerkrachten-team. Met de input van de lokale erfgoedpartners kwam er ook een toonmoment voor de buurt, een evenement waarbij de ouders werden betrokken. Cato Gys, een van de bezielende leerkrachten,

verduidelijkt: "Dat toonmoment is een belangrijke 'beloning', de leerlingen kunnen dan zien hoe anderen op hun werk reageren. Dit geeft energie en leidt tot teambuilding." Ook de leerkrachten zijn enthousiast: "Ideaal dat we dit als startende school hebben gedaan: het zette ons op de kaart," zeggen ze in koor.

Busleyden Atheneum, Campus Caputsteen Mechelen (Freinet)

- » aso, tso, kso, tweede graad (3e jaar, 127 leerlingen) in 2020-'21
- » betrokken leerkrachten: Nederlands, aardrijkskunde, Engels, kunst
- » titel: 'Mechelse feesten'
- » doel: de leerlingen in contact brengen met immaterieel erfgoed in Mechelen

DE KRACHT VAN HET TEAM

Hier koos de school voor een projectweek rond immaterieel erfgoed met het thema 'feest'. Het vertrekpunt was het persoonlijk erfgoed van de leerlingen. Van daaruit werd de brug geslagen naar het gemeenschappelijk erfgoed. Leerlingen interviewden Mechelaars die feesten vieren die zijzelf niet (van huis uit) kennen. Het leerkrachten-team sloeg de handen in elkaar en liet de leerlingen proeven van verschillende verwerkingsvormen voor hun interview: stripverhaal, theater, dans en podcast. In de evaluatie benadrukten zij de kracht en het effect van teamwork met collega's. Een van hen, Tim Glorieux, vertelt: "Belangrijk is dat dit niet wordt *opgelegd*, zo van: 'Jullie gaan nu een

De speelplaats van het Athena Atheneum in Oostende. © FARO

De leerlingen van Busleyden Atheneum in Mechelen toveren hun afgenomen interviews om tot een stripverhaal. © FARO

project doen vanuit cultureel erfgoed'. Onze gemeenschappelijke interesse was het vertrekpunt. Op de oproep van de directie hebben een aantal leerkrachten gereageerd. Iedereen die meedeed was dus geïnteresseerd en gemotiveerd. Een tip voor andere scholen: leg projecten als BME niet op, maar stel de vraag wie wil deelnemen. Dan heb je veel meer kans op slagen!"

Sint-Willebrord Berchem

- » bso, alle graden (70 leerlingen) in 2020-'21
- » betrokken leerkrachten: project algemene vakken / maatschappelijke vorming
- » titel: 'Migratie'
- » doel: de betrokkenheid op school verhogen door het persoonlijk erfgoed van leerlingen te verbinden met het lokale

LEERLINGEN (EN LEERKRACHTEN) LEREN KIJKEN

De Sint-Willebrordschool in Berchem ging aan de slag met het erfgoed van de leerlingen. Deze beroepsschool bestaat bijna volledig uit leerlingen met een migratieachtergrond. Zij werden uitgenodigd om hun ouders of grootouders te interviewen, om zo een scherper beeld te krijgen van hun familie en van zichzelf. De leerkrachten waren verrast door het effect van deze vraag: de uitwisseling van familieverhalen bracht heel wat momenten van herkenning en ontroering teweeg.

Leerkracht Sandra Goyvaerts: "Een paar leerlingen merkten dat hun naasten er deugd aan beleefden om eens hun verhaal te doen. Ze waren verrast dat hun opa bijvoorbeeld zo enthousiast was om dat allemaal te vertellen aan zijn kleindochter. Hierdoor beseften ze dat het belangrijk is dat ze dit weten, of toch, er op z'n minst over praten. Je krijgt ook een andere band met de leerlingen; ze komen dichterbij en je *ziet* ze ook anders. Dit project heeft dus iets losgeweekt bij de leerlingen en hun ouders. Hoewel deze verhalen niet in de schoolboeken staan, werken ze verbindend, ook naar de ouders toe. Als ik de tijd kon terugdraaien, dan was ik er vroeger mee begonnen. Dan hadden we ook voor een mooie afsluiter kunnen zorgen."

Kortom, de leerwinst voor scholen die investeren in een BME-traject is groot. Niet enkel voor de leerlingen, maar ook voor de leerkrachten en de ouders. Uit alle pilootprojecten weerklinkt de wens om het opnieuw te proberen, om de nieuwe ervaringen en kennis te integreren in de lessen. En om erfgoed een vaste plek te geven op school. Met andere woorden: hoe mooie dingen ontstaan wanneer leerkrachten en directies met een andere bril durven kijken. ■

www.buurtenmeterfgoed.be.

 Poli Roumeliotis is regisseur van Buurten met erfgoed.

Bronnen en literatuur

1. Deze stuurgroep bestaat uit vertegenwoordigers van BMM, CANON Cultuurcel, Cera, Educatie voor duurzame ontwikkeling, Erfgoedcel Brussel, FARO, Herita, Histories en de provincie Oost-Vlaanderen.
2. Zie: <https://greenville.be/over-ons/>.

5. Interview met Poli Roumeliotis, regisseur piloottrajecten Buurten met erfgoed

V. Vanbuel, H. Van Genechten, 'Erfgoed is nabij: erfgoed als aanknopingspunt voor je project', In: *Erfgoed is*. Brussel, CANON Cultuurcel, Departement Cultuur, Jeugd en Media, FARO, 2021, p.30-35.

ERFGOED IS NABIJ

ERFGOED ALS AANKNOPINGSPUNT VOOR JE PROJECT

Als we aan erfgoed denken, duikt vaak het beeld van een monumentale kathedraal in de stad op. “Maar het kan net zo goed om de snackbar naast de school gaan”, zegt Poli Roumeliotis, coördinator van ‘Buurten met erfgoed’. Hoe je daarmee aan de slag gaat?

“Als een superdiverse school de kinderen nieuwjaarsbrieven laat maken, dan heb ik het gevoel dat ze vasthouden aan een traditie die acht van de tien kinderen van thuis uit niet kennen. Waarom zou je dat simpele gegeven niet aangrijpen om na te denken over hoe en wanneer Chinezen Nieuwjaar vieren? Wanneer men dat in Iran en Turkije doet? Welke rituelen daarbij horen? En waarom hier het nieuwe jaar op 1 januari start? Je hebt als leraar veel mogelijkheden om het gegeven open te trekken.” Met het voorbeeld maakt Poli Roumeliotis, coördinator van ‘Buurten met erfgoed’, meteen duidelijk hoe erfgoed ook in de kleine hoekjes van een klas én in elke leerling schuilt. Maar ook wat de kracht ervan is: “Iedereen viert Nieuwjaar op de een of andere manier. Dat kan ons verbinden.”

Wie is Poli Roumeliotis?

- Studeerde o.a. Oude Geschiedenis.
- Deed eerst beleidsvoorbereidend werk op het Departement Onderwijs.
- Zette dan de stap naar het Minderhedenforum, vanuit de overtuiging: “Je kan geen beleid maken zonder praktijkervaring”.
- Initieert sinds enkele jaren eigen artistieke projecten waar gedeeld erfgoed, Griekse identiteit en migratie een plek krijgen via tekst en beeld (fotografie).
- Regisseert momenteel het pilootproject ‘Buurten met erfgoed 2.0’.

ERFGOED IS NABIJ

In je eigen buurt en werking vind je veel aanknopingspunten om te werken met erfgoed, zegt u. Waar zoeken we dan het best?

“Een erfgoedproject kan over alles gaan: de winkelstraat, de straatnaam, het schoolgebouw, recepten, feesten, gebruiksvoorwerpen. Of denk aan een standbeeld in de buurt van de school, aan de loop van een rivier die verandert. Ook een afgebleekte reclameslogan die nog op een gevel staat en de ‘amsterdammertjes’ – de typische paaltjes die je in steden ziet – hebben een verhaal. Je kan met iets kleins echt de hele wereld laten opengaan. Je moet het alleen willen en kunnen zien.

De grootste uitdaging is de juiste ingang vinden. Dat is belangrijk om de leerlingen mee in het verhaal te trekken. Door zoveel mogelijk vanuit hun interesses te vertrekken, sluit je sneller aan bij hun leefwereld. Als je vanuit de snackbar, waar de kinderen ’s middags hun broodje halen, een heel wereldbeeld opbouwt, dan blijft daar sowieso iets van hangen. Wie zijn deze mensen? Hoe komen ze hier? Hoe is het straatbeeld veranderd? Een museum of bibliotheek is soms al een stap te ver.”

Waarom vindt u erfgoed zo belangrijk voor onderwijs?

“Omdat het een sleutel is om de samenleving te kunnen lezen. Hoe functioneert ze, welke codes zijn er, hoe komen die er? Erfgoed werkt als een blikopener en kan jongeren uit hun schulp trekken. Soms bloeien kinderen echt open tijdens zo’n project, zoeken ze van alles op en schrijven ze er een heel boek over.

De meesten van hen beseffen niet dat ze zelf dragers zijn van heel wat immaterieel erfgoed. Ze nemen deel aan rituelen en tradities zonder erbij stil te staan. Een erfgoedproject leert hen, en vaak ook hun ouders

“ _____

Het verleden kennen is jezelf beter begrijpen, maar ook beseffen hoe het heden vorm krijgt door het verleden en de keuzes die daar werden gemaakt.

“ _____

Hoe open-minded je als leraar ook bent, je blijft vaak vanuit een monoculturele invalshoek kijken.

en grootouders, daarop te reflecteren. Het verleden kennen is jezelf beter begrijpen, maar ook beseffen hoe het heden vorm krijgt door het verleden en de keuzes die daar werden gemaakt. Het verleden verandert elke dag. Erfgoed gaat dus over hen. Zij moeten de linkers en raakpunten met hun persoonlijke levensverhaal kunnen zien.

Zo laat erfgoed leerlingen dus reflecteren en kritisch kijken. Naar zichzelf, naar hun buurt, naar wat ze op school leren. Hoe weet je dat het ene juist is en het andere niet? Kun je wat je ziet in een bepaalde context plaatsen? Daar gaat het om. Het is ook interessant, omdat je via erfgoed gevoelige thema's als kolonisatie kan aankaarten die anders moeilijk bespreekbaar zijn of op een minder goede manier naar boven zouden komen. Ik denk echt dat het in die discussies enorme mogelijkheden biedt om positief te verbinden."

Is het daarom ook een geschikt hulpmiddel bij de omgang met diversiteit?

"Het helpt, ja. Tenminste als je vertrekt vanuit de interesses van je leerlingen én hun perspectief erbij betreft. Die verschillende perspectieven zijn belangrijk. Want wat is erfgoed? Alles wat mensen belangrijk genoeg vonden en vinden om te bewaren. Maar wie bepaalt dan of iets belangrijk is? Vaak worden veel mensen niet gehoord die in die context wel een relevante stem hebben. Ga daarom bij de uitwerking van een project in zee met mensen die een directe aansluiting met de leerlingen hebben. Want hoe open-minded je als leraar ook bent, je blijft vaak vanuit een monoculturele invalshoek kijken.

Om iets over hun eigen familiegeschiedenis of achtergrond te vertellen, moeten kinderen en jongeren zich in de klas en in de school veilig genoeg voelen. Het

Wat is 'Buurten met erfgoed'?

'Buurten met erfgoed' bestaat sinds eind 2008 voor de lagere school en sinds 2019 ook voor het secundair. Het wil een lerend netwerk creëren tussen scholen en lokale erfgoedspelers. Leraren werken hiervoor samen met lokale en regionale erfgoed-, cultuur- en natuurmedewerkers. Die erfgoedspelers zijn experts – professionals of vrijwilligers – uit verschillende soorten erfgoedorganisaties en -gemeenschappen. Via een concreet erfgoedproject gedurende een schooljaar leren leraren en leerlingen de eigen buurt kennen.

De ervaring van pilootprojecten resulteerde in een 'train de trainer' en een handboek over hoe je een 'Buurten met erfgoed'-project opzet.

Meer info en inspiratie op www.buurtenmeterfgoed.be

ERFGOED IS NABIJ

gaat dan over in vrijheid en vertrouwen kunnen spreken. Ook daarom is het nuttig om er een externe bij te halen. Zo iemand verandert de dynamiek en kijkt met andere ogen naar de leerling. Dat kan bijvoorbeeld een kunstenaar zijn die zijn eigen werk toont. Leerlingen herkennen zich erin en vertellen van daaruit iets over zichzelf.”

Onderwijs en erfgoedspelers laten kennismaken en een duurzaam netwerk smeden is een van de doelen van ‘Buurten met erfgoed’. Hoe doet u dat?

“In een aantal sessies leren leraren en erfgoedspelers elkaar eerst kennen en brainstormen ze. We breken het ijs, zodat ze nadien gemakkelijker contact met elkaar opnemen en samen kunnen werken. Zodat het een vanzelfsprekendheid wordt om contact te leggen. Zodat je weet dat ook in de heemkundige kring in je buurt veel kwalitatieve kennis zit. Het is ook een wederzijdse voeding: ze hebben elkaar echt veel te bieden. Vaak hebben de erfgoedspelers educatief materiaal, maar komt dat niet tot in de scholen. Ze kunnen van leraren leren waar de noden liggen, hoe je leerlingen raakt.

Wie die erfgoedspelers zijn? Een heemkundige kring, een gids, de stad zelf, medewerkers vanuit de gemeente, erfgoedcellen, individuen die al een boek hebben geschreven. Hun passie is heel aanstekelijk. Ze staan echt open voor een samenwerking. Zelf zou ik dus ook spelers uit het sociaal-cultureel verenigingsleven betrekken, zeker als het over minderheden gaat. Zij doen tot op zekere hoogte wat een heemkundige kring doet en kunnen een interessante aanvulling op het project zijn, omdat ze een andere kijk binnenbrengen.”

Wat drijft u om met erfgoed bezig te zijn?

“Mijn interesses voor geschiedenis en de oudheid spelen daarin mee, maar ook mijn eigen Griekse achtergrond. Wat betekent die achtergrond voor mij? Welke rol heb ik te spelen om dat element van mij verder te dragen? Ik besef met de jaren steeds meer dat het belangrijk is voor mensen met een migratieachtergrond om dat erfgoed een plek te geven. Het maakt de verbinding tussen het heden, het verleden en de toekomst. Je deelt het met een gemeenschap. Ik zie mezelf in die rol van bewaarder en doorgever. En misschien kan ik een jongere die

hetzelfde voelt, raken en stimuleren met mijn verhaal? Zodat die zelf in actie schiet. Ik ben bovenal ook iemand die de nadruk wil leggen op ‘we delen veel’. Ik wil niet op een eigen eiland blijven zitten, we bouwen samen een samenleving op.”

Tips om met erfgoed te starten

- × Gebruik je fantasie als je een onderwerp zoekt. Vaak reproduceer je wat je al kent. Durf het onverwachte te kiezen dat **dicht in je buurt in je alledaagse werking** ligt.
- × **Begin gewoon.** Zet een eerste stap. Wees niet geremd om iets te doen en vanuit een kladversie te beginnen. Als alles moet kloppen vóór je begint, dan doe je meestal niks.
- × Jongeren zijn experts op hun manier. Betrek hen. **Vaak kennen zij hun buurt beter dan de leerkrachten** omdat zij er, in tegenstelling tot veel leraren, wel zelf wonen.
- × Probeer eens **een project *from scratch* met de hulp van anderen op te zetten** in plaats van voor iets kant-en-klaars te kiezen of voor de zaken die je al kent.
- × **Opereer als team** en maak werk van je interne communicatie. Een erfgoedproject hangt nog te vaak van individuele leraren af.
- × Heb je over een bepaald thema **te weinig achtergrond en ervaring?** Betrek er dan andere mensen bij die die thema's wel kennen: schrijvers, activisten, organisaties ...

ERFGOED IS

De aanvulling van Poli Roumeliotis: “Ik maak er graag ‘Erfgoed is in mij’ van. Of het nu om stenen, boeken, verhalen of voorwerpen gaat, alle vormen van erfgoed vertrekken vanuit iets wat in jezelf zit. Iets wat je met je meedraagt en wat op een of andere manier een materiële vorm krijgt. Ik geloof heel hard dat je dat van generatie op generatie doorgeeft. Ook zonder dat je je daar honderd procent bewust van bent. Als je in aanraking komt met zaken die daar een link mee hebben, begint het toch te resoneren. Erfgoed zit dus in ons.”

6. Interview Barend van Heusden, ontwikkelaar van de theorie Cultuur in de spiegel, over erfgoededucatie

H. Van Genechten, K. Van Iseghem, 'In gesprek met Barend van Heusden', In: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 14(2021)3, p.44-47.

'Lees het tijdschrift
faro ook via ISSUU.
Meer info op
faro.be/tijdschrift.

“Verbeelding is ook een van de manieren waarop je met erfgoed omgaat”

Kent u Barend van Heusden al? Hij is hoogleraar Cultuur en Cognitie aan de Rijksuniversiteit Groningen en grondlegger van de theorie 'Cultuur in de Spiegel' (CiS).¹ Dat is een cultuurtheorie die momenteel volop ingang vindt in het onderwijs in Nederland en Vlaanderen. CiS legt uit wat cultuur is, welke culturele vaardigheden mensen hebben en waarom het aangewezen is dat het onderwijs die culturele vaardigheden ontwikkelt.² In maart van dit jaar was Van Heusden te gast op de Dag van de Cultuureducatie.³ Naar aanleiding daarvan had *faro* een gesprek met hem.

Hildegard Van Genechten en Katrien Van Iseghem

“Een heleboel zekerheden op het vlak van geloof, politiek ... vallen weg,” gaat Van Heusden van start. “Mensen zijn vandaag de dag veel minder geworteld in tradities. Daarnaast is er een exponentiële toename aan informatie. Dat maakt het vaak moeilijk om houvast te vinden. Onderwijs heeft de verantwoordelijkheid om kinderen en jongeren te leren hoe ze kunnen omgaan met die complexiteit en al die uitdagingen. En cultuuronderwijs⁴ kan daarbij helpen. Het doel van cultuuronderwijs is de ontwikkeling van het *cultureel zelfbewustzijn*. Door dat zelfbewustzijn ben je in staat te *reflecteren*. En dat bepaalt vervolgens hoe je *handelt*. Het *cultureel geheugen* is het materiaal waarmee ons cultureel zelfbewustzijn aan de slag gaat. Van-

uit mijn perspectief heeft het cultureel geheugen aan de ene kant betrekking op objecten, en aan de andere kant op de verhalen, taal en betekenissen. Er is niets anders waarmee we als mensen aan de slag kunnen. Er is eigenlijk alleen maar geheugen.”

Welke rol kan erfgoed spelen?

Barend van Heusden: “Niet zozeer erfgoed op zich kan houvast geven; maar wel het gesprek over erfgoed. Kennis is belangrijk, maar het gesprek eveneens. De manier waarover je over erfgoed of kunst praat: daar zit waarde in. Zo kunnen kinderen en jongeren een houding aannemen ten opzichte van cultuur, erfgoed en tradities. Dat is wat kinderen en jongeren moeten

Foto boven: Museum Plantin-Moretus. Foto: VISITFLANDERS via Flickr © Victoriano, CC BY-NC-ND 2.0
Foto onder: Museum Plantin-Moretus. Foto: VISITFLANDERS via Flickr © Ans Brys, CC BY-NC-ND 2.0

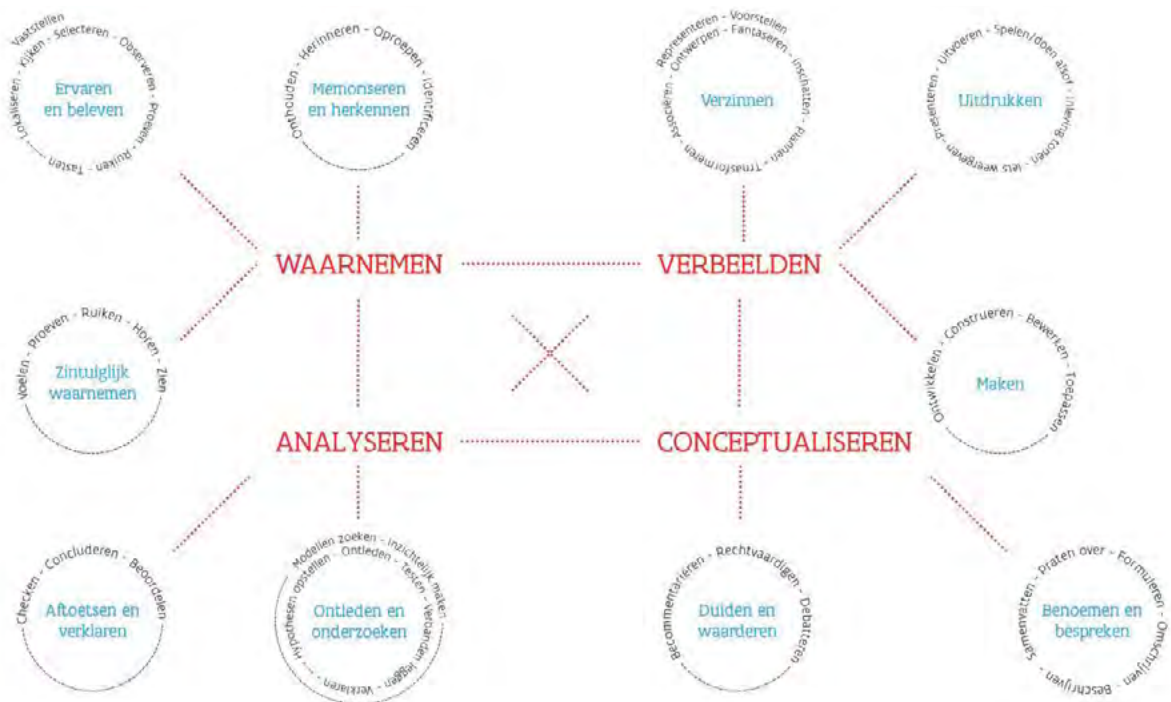
»

leren: dingen uit het verleden zijn vooral zaken waar betekenis aan werd en wordt gegeven. Het gesprek daarover is belangrijk, maar tegelijkertijd is dat makkelijk gezegd. Het kan snel onttaarden in ruzie of een dovemansgesprek. Een belangrijke taak is daarom onderwijs in *kritisch denken*. Daarmee bedoel ik niet *tegen* iets of iemand indenken, maar denken op grond van feiten, argumenten en luisteren naar anderen. Zodat je leert dat er een verschil is tussen feiten en argumenten aan de ene kant en meningen, wensen en politieke waarden aan de andere kant. Het gaat erom zo'n gesprek te leren voeren. Met betrekking tot erfgoed in de publieke ruimte, zoals bepaalde standbeelden waarvan de betekenissen in de loop der tijden veranderen, zou je met leerlingen kunnen spreken over het gegeven van de sokkel. Wat is eigenlijk een sokkel? Waarom zetten we bepaalde dingen op een grote klomp steen? Wie doet dat? Wanneer? Waarom? En zou het niet een interessante gedachte zijn om de beelden bijvoorbeeld naast de sokkel te zetten? Wat zou het effect daarvan zijn? Het beeld naast de sokkel kan een enorm denkeffect teweegbrengen. Het is er dan ook allemaal nog, je verwijderd niets, maar door die kleine verandering breng je wel een gesprek op gang. Maar niet alleen het gesprek over erfgoed doet ertoe. Ook wat je met erfgoed doet is belangrijk. Soms verbaas ik me er bijvoorbeeld over dat Shakespeare nog steeds wordt opgevoerd. Maar hedendaagse gezelschappen gebruiken die stukken ook om er iets nieuws

van te maken. Met kinderen en jongeren zou je perfect kunnen bespreken waarom je toch zo vaak terugrijpt naar het oude. Ook als het wordt omgegooid of her-gebruikt.”

Het gesprek is dus erg belangrijk. Wat met meerstemmigheid?

Barend van Heusden: “Meerstemmigheid, of diversiteit, pluriformiteit of polyfonie, of hoe je het ook wilt noemen, is mooi, goed en democratisch. Het nadeel is dat het heel snel een kakofonie wordt, of een circus van meningen. Wat voor meer chaos kan zorgen. Meerstemmigheid veronderstelt een gemeenschappelijke grond, een basis waarop je met elkaar kunt praten. Je hebt altijd een kader nodig, een gemeenschappelijke ‘ruimte’ die op zichzelf niet ook een mening is. Een canon zou bijvoorbeeld zo’n ‘ruimte’ kunnen zijn: we kunnen proberen om de canon niet meer te zien als een verzameling werken of voorwerpen, maar als een ruimte waar het gesprek plaatsvindt: daar waar we met elkaar praten over wat we uit het verleden meenemen dat we de moeite waard vinden om mee te nemen, wat inspirerend is en wat niet ... Een ruimte waar je op basis van een gemeenschappelijke manier van spreken, *gebaseerd op feiten*, je verleden met elkaar evalueert. En daarmee wordt het een open ruimte. Niet de werken die erin zitten zijn dan het belangrijkste, maar wel het gesprek dat erover wordt gevoerd. Je kan het zo zien: veertig jaar geleden leerde je *dat* Shakespeare de moeite waard was. Tegen-

De vier culturele vaardigheden volgens *Cultuur in de Spiegel*. Bron: werkmop *Buurten met erfgoed*. Ook *Buurten met erfgoed* grijpt bij het ontwikkelen van activiteiten voor leerlingen terug naar de theorie van *Cultuur in de Spiegel*.

Bij standbeelden waarvan de betekenissen in de loop der tijden veranderen, zou je met leerlingen kunnen spreken over het gegeven van de sokkel. © ABC / ART BASICS for CHILDREN

woordig leer je je af te vragen *wat* Shakespeare de moeite waard maakt.”

Welke rol spelen de leerkracht en (educatief) begeleider?

Barend van Heusden: “De belangrijkste rol is het voorleven, het voordoen. Mensen laten zien hoe je cultureel bewustzijn kan ontwikkelen en hoe je je culturele geheugen kan inzetten. En dat is dus iets anders dan wat we traditioneel van begeleiders verwachten: namelijk dat ze ons vertellen wat het culturele geheugen is, wat het inhoudt en waarom het de moeite waard is. We moeten kinderen en jongeren leren dat ze houvast kunnen vinden in hun eigen vaardigheden om met de inhoud om te gaan, en om zelf inhoud te maken. Ik probeer de stap te maken van houvast in een bepaalde betekenis of in een bepaald verleden of een bepaalde identiteit, naar het kunnen maken van betekenis, een verleden of identiteit. Je zegt niet langer: ‘Dit moet je vinden’ of ‘Dit is goed’, maar je zegt: ‘Kijk, zo doe ik het, en zo kan jij het ook doen, maar misschien wel met een andere uitkomst’”

Wat is het belang van identiteit?

Barend van Heusden: “Je zou kunnen zeggen dat cultureel bewustzijn en identiteit wel bijna hetzelfde zijn. En dat die hele identiteitspolitiek die je op dit moment ziet een uiting is van onvermogen; een onvermogen om dat identiteitsbegrip dynamisch op te vatten. Want in mijn pleidooi moeten we identiteit

dynamisch zien. Iedere identiteit bestaat uit drie componenten: het cultureel geheugen (persoonlijk en collectief), de ervaring van een steeds veranderende werkelijkheid (persoonlijk en collectief) en de vaardigheden waarmee je de vorige twee – geheugen en ervaring – bij elkaar brengt. Van daaruit zie ik identiteit als een constructief en dynamisch proces. Als leerlingen leren dat identiteit dynamisch is, dan is het heel logisch als je zegt: ‘Ik ben daar heel anders over gaan denken’. Dan heeft men er minder moeite mee om van mening te veranderen.”

En hoe denkt u over erfgoed?

Barend van Heusden: “Als we kijken naar culturele vaardigheden, dan is verbeelding ook belangrijk. Een groot deel van ons erfgoed is de vrucht van verbeelding. Denk aan kunst, technologie, de inrichting van het dagelijks leven ... Verbeelding is ook een van de manieren waarop je met erfgoed omgaat. Naast het waarderen, interpreteren en analyseren ervan – zaken waarvoor iedereen altijd veel aandacht heeft. Verbeelden is recycleren; opnieuw vorm geven aan dat erfgoed in de geest van de huidige cultuur. Zo kunnen we erfgoed telkens opnieuw relevant maken. Ik hecht dus ook veel belang aan het inzetten van verschillende media. Dat je je als begeleider niet beperkt tot enkel de inzet van *taal*. Maar dat je ook aandacht hebt voor het (her)scheppen van cultuur.” ■

Hildegard Van Genechten is adviseur educatie en participatie bij FARO. Katrien Van Iseghem is medewerker van CANON Cultuurcel en beleidsadviseur bij het Departement Onderwijs en Vorming.

Bronnen en literatuur

1. B. van Heusden, *Cultuur in de spiegel. Naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Rijksuniversiteit Groningen / SLO, 2010, <https://ugp.rug.nl/cis/article/view/1/1>. B. van Heusden, A. Rass, *Cultuur2: naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*, Gorcum, 2016.
2. LKCA, *Cultuur + Educatie 56: Cultureel bewustzijn - verbeelding voor het voetlicht*, 2020.
3. CANON Cultuurcel, *Cultuur in de Spiegel*, <https://www.cultuurkuur.be/cultuurindespiegel>.
4. Dag van de Cultuureducatie, *Erfgoed is*, 11 maart 2021, een organisatie van CANON Cultuurcel en Departement Cultuur, Jeugd en Media, i.s.m. FARO, www.cultuurkuur.be.
5. ‘Cultuuronderwijs’ is leren over en door cultuur binnen de context van het formele onderwijs.

7. Interview met Hester Dibbits, over Erfgoedwijsheid

V. Vanbuel, H. Van Genechten, 'Erfgoed is persoonlijk: over erfgoedwijsheid en emotienetwerken', In: *Erfgoed is*. Brussel, CANON Cultuurcel, Departement Cultuur, Jeugd en Media, FARO, 2021, p.18-24.

ERFGOED IS PERSOONLIJK

**“Kijk eens met andere
ogen naar de alledaagse
groef waarin je zit.”**

© Sandra Mermans

OVER ERFGOEDWIJSHEID EN EMOTIENETWERKEN

Waarom gaat iedereen net naar dat ene schilderij, *De Nachtwacht*, kijken? Wie besliste dat het een plaats in een eregalerij kreeg? Het zijn cruciale vragen voor Hester Dibbits, lector aan de Reinwardt Academie in Amsterdam. “Ze leren je uit te zoomen en je eigen en andermans gevoelens rond een soms moeilijk onderwerp te onderzoeken.”

Ze was al bezig met erfgoed nog voordat het zo werd genoemd, lacht ze. “Ik deed onderzoek naar tradities. Dat heette toen nog ‘volkscultuur’ en ‘volkskunde’. We waren juist druk bezig met uit te leggen waarom we van het vervelende woord ‘volk’ af wilden, toen ‘erfgoed’ kwam opzetten”, zegt Hester Dibbits. “Maar ook ‘erfgoed’, goederen van het erf, vind ik maar niks. Als terrein van onderzoek vind ik het wel heel fascinerend. Het hele repertoire van de cultuur van het dagelijkse leven, dat neem ik dan graag als startpunt. Uit dat repertoire koesteren mensen speciale objecten, gebouwen, tradities. Welke zaken dat zijn, hangt sterk af van de historische, sociale en geografische context.”

Wat is erfgoed dan precies voor u?

“Erfgoed is in de eerste plaats een concept, waardering of stempel. Die gebruiken we voor dingen die

Wie is Hester Dibbits?

- Nederlandse historica.
- Werkte 20 jaar aan het Meertens Instituut, een onderzoeksinstituut voor taal en cultuur in Amsterdam.
- Sinds 2011 lector Cultureel erfgoed aan de Reinwardt Academie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.
- Sinds 2014 bijzonder hoogleraar Historische Cultuur en Educatie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Bedenker van ‘emotienetwerken’, een tool om erfgoedwijzer te worden.

ERFGOED IS PERSOONLIJK

mensen als individu of in een groep belangrijk vinden om te koesteren, te bewaren, op een sokkel te hijsen. Dat gebeurt in het heden, verwijzend naar het verleden en met een blik op de toekomst.

Dat eerste stukje met ‘concept’ erin is belangrijk. Iets wordt pas erfgoed als een instantie of een groep dat zo gaat behandelen. Als ze zeggen: ‘Dat zetten we op een lijst, in een museum of op een website, met een label eraan: *Dit is erfgoed*.’

Wat een bepaalde groep nu erfgoed noemt, is het niet altijd geweest. In die zin is het ook een constructie, iets wat we zelf maken en wat veranderlijk is. In onderhandeling schuif je dingen naar voren die je belangrijk vindt. Je plakt het label ‘erfgoed’ in interactie met elkaar.

Ten slotte is het ook een praktijk. Je doet het door elk jaar een feest of ritueel te herhalen. Zo maak je het bijzonder. En dat kan helemaal in je gaan zitten, dat brengt emotie met zich mee en daarom voel je het. Het is niet iets oppervlakkigs, het doet er erg toe.”

Weten wat erfgoed is, is dat wat u bedoelt met ‘erfgoedwijs zijn’?

“Het gaat breder. Ik introduceerde de term ‘erfgoedwijsheid’ als variant van ‘mediawijsheid’. Zo wil ik aangeven dat het bevragen van erfgoed net zoiets is als het bevragen van nieuwsberichten in de media. Wat het inhoudt? Kijken naar wat er achter erfgoed zit, wie het maakt, wat Unesco en vergelijkbare organisaties voor rol spelen in het ‘erfgoed maken’, wie in dat proces de doorslaggevende stem heeft, wie bepaalt welke stemmen er mee aan tafel schuiven ...

Om het met een voorbeeld te verduidelijken: hoe komt het dat *De Nachtwacht* van Rembrandt zo’n belangrijk

Wat is Unesco?

Unesco is een organisatie binnen de Verenigde Naties (VN) en is verantwoordelijk voor onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie. Sinds 1972 beheert Unesco de bescherming van ‘werelderfgoed’ door het opstellen van een werelderfgoedlijst. Die bevat onroerende goederen met, aldus de organisatie, ‘een uitzonderlijke en universele natuur- en/of cultuurwaarde’. Ook is er aandacht voor immaterieel erfgoed, met de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid, en voor onderwatererfgoed. Meer info op <https://en.unesco.org>

schilderij is geworden? Wie bepaalde ooit dat het in een eregalerie hangt en in de Canon van Nederland staat? In de 19de eeuw had het nog een heel andere status en nu speelt het een rol in reclames en bestaan er Playmobilmannetjes van. Ook op die andere manier naar zo'n schilderij kijken, naar de hele wereld eromheen, dat is erfgoedwijsheid.”

U bedacht ‘emotienetwerken’ als instrument om met erfgoedwijsheid aan de slag te gaan. Hoe gaat dat?

“Toen ik er samen met Marlous Willemsen van Imagine IC in 2013 mee begon, was de discussie rond de Unesco-lijst van immaterieel erfgoed erg actueel. Er werd gezegd dat erfgoed over gemeenschappen gaat. We wilden het openbreken, want anders betrek je alleen een vaststaande community van mensen die zo'n traditie toch al geweldig vinden. Het gaat bij erfgoed juist om die onderhandeling, die schuring, dat gesprek. Het wordt zo belangrijk omdat er iets op het spel staat dat anderen niet zo belangrijk vinden als jij.

Erfgoed ontstaat dus in een netwerk van mensen die er verschillende meningen op nahouden. Er komen altijd veel emoties bij kijken, en mensen maken vaak sterke claims op het verleden zoals: ‘Ik ben aan die traditie gehecht’, ‘We deden het vroeger ook zo’, ‘Het is helemaal van mij’. Het emotienetwerk ontstond vanuit de idee dat je dat netwerk van emoties en posities kan visualiseren op een kaart. Daardoor begrijp je beter wat en wie er allemaal bij het proces van erfgoedmaken betrokken zijn.

Maar ‘emotienetwerken’ is ook een werkwoord, dus dat kan je samen doen. Je kijkt samen hoe je door elkaar wordt geraakt, hoe je positie misschien wel verandert op het moment dat je in gesprek gaat en nieuwe stukjes informatie krijgt. Tijdens het emotienetwerken krijg je zo niet alleen een beter begrip van hoe erfgoed werkt – je wordt erfgoedwijzer – maar in het samen onderzoeken vorm je ook een nieuwe groep en nieuwe verbindingen. Je bent immers niet alleen elkaars tegenstander, maar ook bezig met samen onderzoek doen. Dat is de kracht van de methode.”

ERFGOED IS PERSOONLIJK

Zoekt het emotienetwerken dan bewust de meerstemmigheid op?

“Verschillende meningen maken het gemakkelijker om te zien hoe posities in de discussie kunnen gaan schuiven. Maar ook het besef dat niet alle stemmen altijd aanwezig zijn, is belangrijk. Zelfs als je denkt dat de groep meerstemmig is, dan nog blijven er dingen onbenoemd, zijn er dingen te gevoelig. Daarom vraag je je bij emotienetwerken ook af wie niet aan tafel zit. De plaatselijke toeristische dienst, een projectontwikkelaar, iemand van natuurbeheer? Welke positie zouden zij opzoeken?”

Soms sta je in een netwerk ook zelf al op twee posities. Binnen een individu kunnen meerdere stemmen zitten. Een deelnemer aan een gesprek gaf bijvoorbeeld aan: ‘Als kind vond ik indiaantje spelen leuk, maar nu ik ouder ben en de discussie hoor, zie ik het mijn eigen kinderen niet graag doen?’

Kunnen ook jonge kinderen emotienetwerken?

“Lagerschoolkinderen kunnen dat al, ja. In het middelbaar onderwijs kan het ook. Maar de crux zit toch bij de volwassenen, de professionals. Zij moeten goed aanvoelen wat het doel is. Emotienetwerken is niet alleen maar een oefening in empathie. Het gaat niet alleen maar om aandacht hebben voor het gevoel van de ander. Het is ook het onderzoeken van die constellatie, van dat netwerk. Het is dus ook echt een onderzoeksinstrument.”

Waarom is het volgens u belangrijk dat jongeren erfgoedwijs worden?

“Het geeft hun de tools om aan het gesprek en aan het maken van erfgoed, aan de onderhandeling, deel te nemen. Naast volwassenen en professionals. Voor iedereen is het handig om verder door te kunnen denken.

“ _____

Zelfs als je denkt dat de groep meerstemmig is, dan nog blijven er dingen onbenoemd, zijn er dingen te gevoelig.

“ _____

Als jongeren zien dat het hele proces van erfgoed maken een onderhandeling is, dan kunnen ze beslissen of ze bij dit of dat item graag op de bres willen staan.

Waarom gaan er busladingen naar Volendam en niet naar Monnickendam? Hoe is dat zo gekomen? Welke verhalen vergeten we ook te vertellen? Als ze zien dat het hele proces van erfgoed maken een onderhandeling is, dan kunnen ze beslissen of ze bij dit of dat item graag op de bres willen staan.”

Kent u nog andere methodes die scholen of cultuur-educatieve instellingen hiervoor kunnen gebruiken?

“Dialoogtafels en geweldloos communiceren sluiten er perfect bij aan. Of gewoon het kringgesprek kan al helpen. Daarom denk ik dat het in het onderwijs in Nederland al veel gebeurt. Er zijn dus verschillende methodes. De leerkracht of docent kan met leerlingen samen bekijken wat het prettigst voor hen werkt. Emotienetwerken is niet dé oplossing, het is geen harde wetenschap. Maar het kan helpen om even met andere ogen naar de alledaagse groef waar we steeds inzitten, te kijken. Je zoomt even uit om allemaal etnoloog te worden. Zo word je stilaan gewend om dingen van verschillende kanten te bekijken.”

Ziet u erfgoedwijsheid dan als een ‘vak’ op school?

“Als we te veel gaan lobbyen voor erfgoed, dan worden de geschiedenisleraren zenuwachtig. Maar het moet ook niet van hun onderwijstijd afgaan, en ook niet van de kunstlessen. We moeten elkaar niet beconcurreren. Het is eerder een basisattitude van een professional en het kan op elk moment van de dag ter sprake komen. Maandagochtend emotienetwerken in plaats van muzieklessen? Nee, dat moet het niet worden.

Wat voor onderwijs en cultuureducatie belangrijk is, is die metabenadering, hoe je van een afstandje kijkt. Daarin onderscheidt het zich ook van aanschouwelijke geschiedenislessen. We gaan naar het huis waar Pietje Puk leefde? Goed, maar de vraag die eraan voorafgaat,

Wat is / zijn emotienetwerken?

Iedereen heeft gevoelens rond erfgoed. Ze kunnen sterk, neutraal, positief, negatief of eerder mild zijn. Denk aan een standbeeld in je buurt. Je staat er zelf neutraal tegenover. Voor Bert representeert het een pijnlijke persoonlijke geschiedenis. Maya staat er positief tegenover. Ze eet altijd haar boterhammen op bij het nabijgelegen bankje. Spoel nu enkele jaren door. Betogers protesteren tegen het standbeeld. Het staat niet voor hun geschiedenis. Hoe zit het nu met jouw gevoelens? Zijn die nog neutraal of zijn ze veranderd? Dit is een fictief emotienetwerk waar je net deel van werd.

Emotienetwerken is ook een werkwoord. Je bent aan het emotienetwerken als je samen met anderen de gevoelens rond dat standbeeld in kaart brengt. Je onderzoekt samen wat er gebeurt als je als groep op zoek gaat naar nieuwe informatie.

Meer info op
www.reinwardt.ahk.nl/lectoraat-cultureel-erfgoed/emotienetwerken

ERFGOED IS PERSOONLIJK

is waarom we net naar dát huis gaan en waarom iederéén naar daar gaat. Dat komt misschien omdat er iemand is geweest die het huis op een lijstje heeft gezet, namelijk de canon van de buurt rond de school. Daardoor kwam het in erfgoedgidsjes te staan, zijn er wegwijzers naartoe, kwam er een grote parkeerplaats, een extra bushalte, een souvenirwinkel. Hoe komt het dat het ene huis in de vergetelheid raakt en het huis ernaast als ‘erfgoed’ bekendstaat? Dat is een ander soort zoektocht dan die naar de bouw- of bewonersgeschiedenis van het huis. Beide zijn belangrijk en ze zijn heel goed te combineren.”

Wat staat er op het spel als we die ene vraag niet stellen?

“Nog meer polarisatie, dat krijg je als we in die groef blijven. Je moet uit die groef. Uiteindelijk is dat belangrijk om zo goed en zo kwaad mogelijk een heel klein beetje de samenleving beter te maken. Dat lukt door af en toe uit te zoomen in het heetst van de strijd.”

Is erfgoed ook een politieke zaak? En moeten we dat doorbreken?

“Het is totaal politiek, maar het is wat het is. Neem nu de discussie over het klimaat. Is de planeet ook niet een soort van erfgoed? Moeten we het water en de bossen ook niet als een speer dat label en de bijbehorende bescherming geven? Dat is politiek natuurlijk. Ook dan moet je weten welke stemmen er zijn en die proberen te begrijpen, maar je mag als mens ook ergens voor staan.”

“

We gaan naar het huis waar Pietje Puk leefde? Goed, maar de vraag die eraan voorafgaat is waarom we net naar dát huis gaan en waarom iederéén naar daar gaat.

ERFGOED IS

De aanvulling van Hester Dibbits: “Erfgoed is iets wat je doet. Elk jaar eet je op 6 januari bijvoorbeeld driekoningentaart. Of je richt een museum in, plaatst een hek om een oud bouwwerk heen, legt een inventaris van tradities aan. Dat is allemaal erfgoed maken. Het is echt een handeling, een praktijk.”

COLOFON

Auteur

Poli Roumeliotis

Tekstredactie

Annemie Vanthienen & Birgit Geudens

Vormgeving

Silke Theuwissen

Coverfoto

Pilootproject Sint-Willebrord, Berchem © FARO.

Met dank aan

Chris Ferket, Jan Leyers, Jürgen Loones, Daphné Maes, Els Otte, Annelies Tollet, Jan Van den Bossche, Hildegarde Van Genechten, Veerle Van Reusel, Marie Vanwingh.

Deze publicatie is een realisatie van de Stuurgroep Buurten met erfgoed, met financiële steun van Cera.

Verantwoordelijke uitgever

Olga Van Oost, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw, Priemstraat 51, 1000 Brussel

Wettelijk depot

D/2022/11.524/3

Augustus, 2022

FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw

histories

CANON
CULTUURGEL

erfgoed
BRUSSEL

samm

Mastiek

Dit werk is gelicenseerd onder een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgelideWerken 4.0 Unported licentie. Bezoek <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.nl> om een kopie te zien van de licentie.